

PRIKAZI KNJIGA I ČASOPISA

Nevio ŠETIĆ, Istra za talijanske uprave. O istarskoj emigraciji i njenom tisku u Zagrebu 1918. – 1941., Dom i svijet, Zagreb 2008., 296 str.

Knjiga *Istra za talijanske uprave – O istarskoj emigraciji i njenom tisku u Zagrebu 1918. – 1941.* autora dr. sc. Nevija Šetića, objavljena u Zagrebu 2008. godine, na 296 stranica sadrži predgovor i tri poglavlja koja metodološki, povijesno i znanstveno-istraživački slijede osnovnu ideju hrvatskoga nacionalnog integracijskog procesa i temu djela navedenu u naslovu. Uz zaključni osvrt, popis izvora i literature, u knjizi se također nalaze sažeci djela na slovenskom, talijanskom, njemačkom i engleskom jeziku te kazalo osobnih imena i zemljopisnih naziva.

Ovo je djelo svojevrstan nastavak autorova povijesnog znanstveno-istraživačkog rada, objavljenog 2005. godine u knjizi *O povezanosti Istre s ostalim hrvatskim zemljama*, koji se temelji na pisanju novina *Naša sloga* za razdoblje od 1870. do 1915. godine. Kako svaka nova znanstvena spoznaja otvara velik broj neistraženih područja i pitanja koja dalje treba istražiti, tako autor u ovome djelu rasvjetljava neka od vlastitih pitanja koja su pobudila njegovu osobitu istraživačku znatiželju, a odgovore pronalazi i temelji na obradi istarskoga emigrantskog tiska u Zagrebu između dva svjetska rata. Kroz monografski pristup autora, temeljem istražene i obrađene tiskane građe (listovi *Istra*, *Mali Istranin*, *Istranin*, *Istarski glas*; kalendari *Emigrant*, *Soča*, *Jadranski kalendar*) istarske emigracije, koja je društveno bila najorganiziranija u Zagrebu, daje se sveobuhvatan kronološki prikaz društveno-političkih i kulturnih prilika kompleksnog razdoblja istarskoga međuraća, kada su "istarski Hrvati doživjeli nesvakidašnju dramu" (str. 9). Naime, Istra je u vremenu talijanske uprave prikazana kroz tri međusobno povezane i kompleksne cjeline u okviru historiografskog modela, gdje autor kao jedinstvenu cjelinu prikazuje u tri poglavlja prilike u Istri uoči i neposredno nakon rasula Austro-Ugarske Monarhije, zatim istarsku emigraciju u razdoblju od 1918. do 1941. godine te u konačnici tisak istarske emigracije u Zagrebu za navedeno razdoblje. Autor daje prikaz kulturno-civilizacijskih vrijednosti Zapadne Europe sukladno i u suprotnosti s vrijednostima nacionalno-integracijskog procesa moderne Hrvatske u stagnaciji, gdje se istarska emigrantska populacija nalazi u procjepu koji zapravo predstavlja dezintegracijski proces "druge etape međufaze u integraciji hrvatske nacije u Istri" (str. 9). Od razdoblja hrvatskoga nacionalno-integracijskog procesa iz doba Jurja Dobrile, vodeći Hrvati koji su pripadali drugoj generaciji narodnih preporoditelja (Spinčić, Laginja, Mandić), kako to autor navodi, ne napuštaju svoje narodnjaštvo i u okviru Starčevićeve pravaške ideje zagovaraju istarske interese kroz svehrvatsko narodno i teritorijalno ujedinjenje, kao i hrvatsku državnu samostalnost. Istra nalazi svoje mjesto u takvom državno-pravnom hrvatskom sklopu, gdje kroz nacionalno-integracijski pravaški pokret razvija ono što je jedino bilo realno moguće u to vrijeme i na hrvatskim prostorima – "emotivnu integraciju hrvatskoga naroda" koja je trajno utkana u hrvatski narod i hrvatsku političku misao kao "svijest o hrvatskoj samostalnosti" (str. 259).

Iznimna uloga tiska istarske emigracije u tom kontekstu očituje se u nekoliko razina. Kako autor navodi, tisak i nakladnička djelatnosti ponajprije "doprinosu međusobnom povezivanju istarskih emigranata" te postaju izvorom informacija o "teškim prilikama u Istri pod fašističkom talijanskom vlašću i o aktivnostima istarske emigracije u svim dijelovima jugoslavenskog državnog prostora" (str. 264). Nadalje, "svojim antifašističkim usmjerenjem", kako u svojim emigrantskim redovima tako i među gra-

đanima u jugoslavenskoj državi doprinose širenju antifašističkih stavova (str. 264). U konačnici autor zaključuje da je tisak "svojom cjelokupnom sadržajnošću ostao trajan i sveobuhvatan dokument o životu istarske emigracije" koji je kroz "emigrantski rad održavao njihovu antifašističku i hrvatsku nacionalno-integracijsku svijest i potrebu oslobađanja toga okupiranog područja i sjedinjenje Istre s Hrvatskom" (str. 264). Moguće je stoga zaključiti, kako autor navodi, da istarsko stanovništvo pod utjecajem represivnog, totalitarnog i fašističkog režima prolazi kroz pakao nedemokratskih modernih sustava represije, mučenja i fizičkog uništavanja. U okviru današnjih konvencija o zaštiti temeljnih ljudskih vrijednosti i prava istarskom je hrvatskom stanovništvu sustavno negirano pravno na nacionalnu i identitetsku pripadnost hrvatskom narodu i naciji, kao i uporaba hrvatskoga jezika u školama i institucijama, te je u konačnici negiran njihov vlastiti identitet kao osoba s hrvatskim imenom i prezimenom. Kao rezultat, nasilno iseljavanje i emigriranje istarskih Hrvata u druge hrvatske zemlje i izvan nje ovo djelo istražuje u kompleksnom društvenom kontekstu geopolitičkih previranja i imperijalističkih težnji Hrvatskoj bližih susjeda i daljih imperijalističkih sila, kroz procese koji se očituju u svojoj specifičnosti i posebnosti promjena sveobuhvatnog povijesno-sociološkog istraživanja. Kako i sam autor navodi, ovim se djelom uvelike produbljuju spoznaje o nacionalnoj integraciji, demokratizaciji, modernizaciji i socijalizaciji na hrvatskome nacionalnom području, kao i u Istri, te se daje novi prinos hrvatskoj političkoj i društvenoj povijesti u kontekstu suvremenih *socioloških teorija modernizacije*.

Slijedom navedenoga razvidno je da potencijal ovoga povijesnog istraživanja prelazi granice koje su prvotno zacrtane autorovim metodološkim okvirom te pruža smjernice za socio-povijesna istraživanja temeljena na teorijama modernizacije. Kao zaokružena povijesna cjelina, zajedno s prethodno objavljenom knjigom *O povezanosti Istre s ostalim hrvatskim zemljama* (2005.), proširuje se prostor historiografskoga modela na područje suvremenih socioloških istraživanja hrvatskoga modernizacijskog procesa od kraja XVIII. stoljeća, kroz preporodno razdoblje XIX. stoljeća pa sve do danas. Modernizacijski procesi stvaranja nacionalnih država XIX. i XX. stoljeća predstavljaju kompleksan sustav uzročno-posljedičnih veza i društvene interakcije koja se temelji na novim stupovima građanskoga društva organiziranog na principima demokracije i gospodarskog tržišta, koje određuje kapitalistička proizvodnja. Dionikom toga sveobuhvatnog zapadnoeuropskog i svjetskog *normativnog projekta modernizacije* postaje i Hrvatska, koja se nalazi u veoma složenoj geopolitičkoj, kulturnoj, društvenoj i socijalnoj interakciji kompleksnih elemenata kulturnog, vjerskog i društvenog pluralizma i odnosa. Kao djelić mozaika izgradnje moderne hrvatske nacije (kao nacionalne zajednice u građanskome društvu) i nacionalnoga identiteta u kontekstu svih ideologija i proklamirane nacionalne svijesti, ovo istraživanje – prateći nacionalno-integracijske procese i aktivnosti Istrana u Istri i izvan nje – zapravo predstavlja temeljne odrednice za primjenu *sociološkog znanstveno-istraživačkog okvira* suvremenih teorija modernizacije. Model koji treba sadržavati jedan takav znanstveno-istraživački okvir nužno podrazumijeva definiranje skupine elemenata socioloških teorija modernizacije, posebno prilagođenih specifičnosti hrvatskoga lokalnog, regionalnog i nacionalnog nacionalno-integracijskog procesa. Proučavanje društveno-povijesnih fenomena nacije, nacionalizma, etničkog i nacionalnog identiteta moguće je kritički promatrati kroz njihove osnove, strukturu, sadržaje, elemente, funkcije i sustave. U suvremenoj litera-

turi koja se bavi navedenim fenomenima teorijska polazišta čine modeli koji istražuju *normativni projekt modernizacije* (Gerard Delanty), oni koji određuju individualne i različite *nacionalne razvojne putanje* (Stein Rokkan) te oni modeli koji u sebi sadrže *ideološko kritički pristup* (Hobsbawm, Gellner, Kedourie) i *jezikoslovni/semantički pristup* (Greenfeld, Anderson). S tim u vezi složenost i slojevitost društvenih procesa isprepletenih silnicama prošlosti i sadašnjosti u prikazu ovoga djela upućuju na neke osnovne značajke i vrijednosti teksta.

Kao prvo, djelo zaokružuje prethodno istraženu veliku povijesnu građu vezanu uz nacionalno-integracijski proces Istre i Istrana raseljenih po hrvatskim zemljama, ispunjavajući historiografsku zadaću sagledavanja društveno-povijesnih poveznica, uzročno-posljedičnih veza i teoretsko-metodoloških sastavnica u proučavanju sveukupnosti nacionalno-integracijskog procesa u Hrvatskoj, usko vezanom uz iznimno poznavanje političke, nacionalne i državotvorne misli Istrana u okupiranoj Istri i izvan nje, kao i procesa njihove modernizacije, demokratizacije i socijalizacije u hrvatsko društvo.

Zatim ukazuje na specifičnost porijekla, izgradnje, razvoja i obnove hrvatskoga nacionalnog identiteta Istrana u Istri i hrvatskim zemljama kroz iscrpan prikaz društveno-političkog i gospodarskog djelovanja kao stvarne strukture temeljem koje je moguće istražiti ljudske subjektivne elemente (ljudsku svijest i posebne osjećaje, mitove, ideologije i simbole vezane uz narod, naciju i nacionalizam) koji su utjecali i utječu na proces konstituiranja, reproduciranja i transformacije istarske zajednice, i to na svim razinama sociološkoga istraživanja: za područje jezika, kulture, gospodarstva, političkoga sustava, školstva i obrazovanja, socijalnih odnosa i društvene interakcije itd.

Nadalje sociološki pristup, pored već navedenog, otvara prostor za nove spoznaje o istarskim Hrvatima kao zajednici čiji proces konstituiranja i reprodukcije kao i transformacije čini neodvojivi dio hrvatskoga narodnog korpusa u povijesnome vremenu stvaranja modernih nacija i nacija država, gdje hrvatski narod kao nova ljudska zajednica izgrađuje moderne društvene strukture i odnose kao "masovniji kolektivitet na svim makro-razinama" u posve drugačijoj organizaciji života i na različitoj razini procesa samoidentifikacije stanovništva.

U završnici autor kroz prikaz djelovanja i rada "pripadnika sljedećeg naraštaja hrvatskih političara u Istri (Vjekoslav Spinčić, Matko Laginja, Matko Mandić)", kao i organiziranog djelovanja istarske emigracije u hrvatskim zemljama putem tiska, nakladništva i kulturnih institucija, ukazuje na njihovu važnost u procesu "hrvatskog narodnog osvješćavanja i političkog usmjeravanja istarskih Hrvata", gdje je napravljen velik iskorak u poticanju "težnji prema sveukupnoj integraciji hrvatskog naroda", što sveukupno otvara prostor sociološkim znanstvenim istraživanjima etničkog i nacionalnog identiteta (individualni, grupni i kolektivni, na razini etničke i nacionalne svijesti), njihova formiranja i razvijanja u kontekstu stvarne zbilje *vertikalne identifikacije* i identiteta pojedinaca u hijerarhijskoj uzajamnoj ovisnosti društva (str. 12).

U tom je kontekstu moguće putem novih povijesnih spoznaja odrediti i razumjeti moderne društvene procese koji su utjecali na razvoj hrvatske nacije spram zapadno-europskoga kruga zemalja tijekom XIX. i XX. stoljeća. "Povjesničar i čovjek s čvrstim korijenima u Istri", autor ovoga djela, kontinuirano od početka 80-ih godina prošloga stoljeća, kad se javlja u historiografiji, a osobito od osamostaljenja Hrvatske, kroz svoj znanstveno-istraživački rad daje značajan prinos povijesti Istre (str. 7). Upravo

njegovo životno opredjeljenje postaje važnim dijelom nove zadaće svih povjesničara Hrvatske, a to je sustavno istraživanje dugog razdoblja nastanka modernoga hrvatskog društva i države “kao jasan znak i vid manifestiranja hrvatske samobitnosti” (str. 7).

SANDRA CVIKIĆ

Stevan DEDIJER, My Life of Curiosity and Insights, A Chronicle of the 20th Century, priredili Carin Dedijer i Miki Dedijer, Nordic Academic Press, Lund 2009., 239 str.

Stevan Dedijer bio je izniman čovjek: potvrdit će to svatko tko ga je upoznao ili se susreo s njegovim djelima. Kada prvi put upoznajemo druge ljude, obično se služimo kurtoaznim frazama poput “čast mi je” ili “zadovoljstvo mi je”, ali tko god je barem jednom susreo Stevana Dedijera, sigurno može reći da je doista imao i čast i zadovoljstvo. Taj čovjek nije nikoga ostavljao ravnodušnim; slagali se vi s njime ili ga mrzili, morali ste reagirati, morali ste sudjelovati, morali ste se postaviti – jedna od rijetkih stvari prema kojima je pokazivao otvoreni *odium* bila je lijenost u bilo kojem obliku. Visoke figure, glasnihi nastupa, jednostavan i neformalan, ali uglađen i rafiniran, s oštricom svoje volterijanske duhovitosti ispunjavao je čitav prostor oko sebe. Bilo da zabavlja društvo za svojim “štamtišem” u dubrovačkoj Gradskoj kafani ili da ide u šetnje dubrovačkim prigradskim predjelima, uvijek je privlačio pozornost.

Prije nekoliko mjeseci iz tiska je izašla autobiografija Stevana Dedijera u nakladi mlade, ali renomirane kuće “Nordic Academic Press” koja ima sjedište na švedskom sveučilištu u Lundu, jednom od najstarijih skandinavskih i jednom od najboljih europskih sveučilišta, na kojemu je Dedijer bio profesor gotovo četiri desetljeća. Pod naslovom koji bi u slobodnom prijevodu glasio “Moj život u znatiželji i uočavanju” i podnaslovom “Kronika dvadesetoga stoljeća” nalaze se uvodna riječ njegova asistenta Wilhelma Agrella, predgovor njegove supruge Carin Dedijer i potom samoga autora (duhovito naslovljen “Svi autobiografi su lažljivci”), nakon čega se niže dvadeset poglavlja nejednake duljine. Na kraju su još dva manja poglavlja (koja nisu posebno numerirana) koja kronološki ne slijede ona numerirana, zatim kratki popis autorovih važnih životnih odluka, a knjige završava bilješkama. Knjigu su priredili autorova supruga Carin Dedijer i njegov sin Miki (Mihajlo) Dedijer, koji je i sâm novinar i publicist.

Stevan Dedijer rođen je 1911. godine u Sarajevu u uglednoj srpskoj obitelji. Njegov otac Jefto Dedijer bio je bečki doktorand, docent geografije na Beogradskom sveučilištu i član “Crne ruke”, a mlađi brat Vladimir Dedijer poznati povjesničar i biograf Josipa Broza Tita. Od 1924. do 1929. godine Dedijer je pohađao Collegio Internazionale Monte Mario u Rimu, nakon čega je 1929. godine otišao u SAD na Sveučilište Princeton, gdje je diplomirao teorijsku fiziku. Nakon završetka fakulteta angažirao se u borbi srpskih i hrvatskih radnika (iseljenika) za socijalna prava i u Pittsburghu je uređivao jedan radnički časopis. Usprkos ponudama za bolji posao radio je kao novi-

nar u više američkih listova, te ga je susret s nezaštićenim društvenim slojevima doveo i do članstva u Komunističkoj partiji Amerike 1936. godine.

Kada je započeo Drugi svjetski rat, pozvan je u Američku obavještajnu službu (OSS). Bilo je planirano njegovo prebacivanje u Jugoslaviju, u štab Draže Mihailovića, ali budući da se izjasnio kao komunist (kao i zbog činjenice da je izjavio kako bi bez razmišljanja ubio Mihailovića kada bi se našao nasamo s njime), nije primljen u OSS. Poslije je prebačen u 101. američku zračnodesantnu diviziju, u kojoj je bio jedan od najboljih vojnika, te je sudjelovao u savezničkom iskrcavanju u Normandiji 1944. godine. Bio je jedan od tjelohranitelja generala Taylora i sudionik poznate bitke kod Bastogne, a na molbu jugoslavenske vlade general Eisenhower osobno mu je dopustio da se početkom 1945. godine prebaci u Jugoslaviju.

Nakon rata bio je novinar u *Borbi*, a potom neko vrijeme urednik u *Politici* i *Tanjugu*, a u tom je svojstvu bio i voditelj novinarskog ureda na suđenju Draži Mihailoviću (susret s Mihailovićem očito mu je bio suđen!). Od 1950. do 1957. godine bio je direktor Instituta za nuklearna istraživanja u Vinči pokraj Beograda, gdje je zajedno s Pavlom Savićem radio na jugoslavenskom nuklearnom programu. Premda visoko pozicioniran u tadašnjem jugoslavenskom znanstvenom vrhu, nije bio doktrinarni komunist i njegova kritička percepcija svijeta, kao i formiranje na uglednim zapadnim sveučilištima, pridonijeli su postupnom gubljenju iluzija o komunističkom društvenom poretku. Nakon povratka iz Amerike bio se sprijateljio s brojnim intelektualcima koji su kritički razmišljali o ustroju znanosti i društva, te je i sam razvio svoju kritiku birokratizacije znanosti. Stoga je u časopisu *Nova misao*, koji je pokrenuo njegov prijatelj Milovan Đilas, još 1952. napisao članak "O starom i novom u našem naučnom životu", u kojemu se zauzeo za slobodu znanstvenoga rada od utjecaja politike i za nezavisnost znanosti općenito. Njegovi stavovi doveli su do toga da je postupno lišen svih funkcija i praktički je postao disident bez putovnice. Zbog njegovih stručnih kvaliteta za njega se kod komunističkih vlasti založio poznati fizičar Niels Bohr, koji ga je pozvao u svoj institut u Kopenhagenu, te je Dedijer (nakon trinaest uzastopnih odbijanja) uspio dobiti putovnicu i napustiti Jugoslaviju 1961. godine. Potom je iz Danske otišao u Švedsku, gdje je razvio novu znanost o poslovnoj obavještajnoj službi (*business intelligence*), koja mu je donijela svjetsku popularnost. Bio je osnivač i direktor *Research Policy Institute* te studija *Business Intelligence* na Ekonomskom institutu Sveučilišta u Lundu, a u njegovu čast tiskano je nekoliko zbornika znanstvenih radova. Ostavši, koliko je god bilo moguće, u kontaktu s prijateljima i rodbinom diljem bivše Jugoslavije, iz Švedske je pratio zbivanja na domaćoj političkoj, znanstvenoj i kulturnoj sceni, te je već krajem 1980-ih (kada se trajno nastanio u Dubrovniku) brojnim javnim nastupima jasno i nedvosmisleno upozoravao na opasnosti rastućeg srpskog nacionalizma, podržavajući istodobno pokrete za nezavisnost pojedinih naroda unutar Jugoslavije. Umro je u svome domu u Dubrovniku 2004. godine.

Jedna od najuočljivijih kvaliteta ove knjige njezina je jednostavnost i nepretencioznost. Autor ne pokušava razriješiti velika pitanja domaće i europske povijesti, ne daje odgovore na velika pitanja, ne objašnjava kulturne i povijesne procese. Piše jednostavnim stilom, niže radnju u slikama, opisuje anegdotalno – kako se i sâm najviše volio izražavati. I upravo time daje velik doprinos poznavanju povijesti XX. stoljeća na području bivše Jugoslavije: svjedočeći o događajima koje je sam proživio ili o kojima je čuo iz prve ruke, često u jednoj ili dvije slike daje bolji uvid u neki događaj ili

duh vremena nego čitave stranice nekih autora pisane iz druge ruke. Među brojnim upečatljivim zgodama (koje smo više puta i osobno čuli iz njegovih usta) znakovita za duh vremena je i ona kada je Dedijer nakon desetog odbijanja zahtjeva za izdavanje putovnice upitao službenika državne sigurnosti za objašnjenje zašto ne može dobiti taj ključni osobni dokument. Službenik mu je rekao da se mora savjetovati s nadređenima i neka dođe za pola sata. Nakon pola sata odgovor je glasio: "Konzultirali smo se. Postoji pravilnik po kojemu vam ne moram reći zašto odbijam vaš zahtjev."

Premda poglavlja kronološki obrađuju građu u razdoblju od austro-ugarske okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine do malo pred autorovu smrt 2004. godine, on na više mjesta uz starije događaje spominje nove koji ga podsjećaju na već opisano ili daje dvostruku mrežu svojih razmišljanja o nekom događaju, tj. kako je razmišljao u trenutku kada se nešto dogodilo i kako razmišlja u trenutku dok to opisuje u autobiografiji. Osim toga, njegova namjera nije ni bila opisati memoarskim načinom događaje iz svoga okruženja – on pred čitatelja na više mjesta iznosi svoj misaoni proces, obrazlaže svoje misli potaknute nekim događajem, pita se, razmišlja, znatiželjno prebire po svojim mislima. Stoga ponekad prelazi u solilokvij, na prvi pogled gubeći iz vida glavnu radnju poglavlja, ali to ne čudi s obzirom na to da je autor ovo djelo ostavio nedovršenim. Koliko mi je osobno poznato, dugo se i često premišljao i oko forme i oko stila pisanja, a priređivači su izostavili ona poglavlja koja su u rukopisu pronašli nedovršena. Stoga je do čitateljstva u svakom slučaju došlo nepotpuno djelo, što dodatno oduzima od čitave slike koju je autor htio prenijeti o sebi i svome vremenu. Također je šteta što se priređivači nisu odlučili na kraju knjige dodati kazalo osoba i mjesta, što bi olakšalo snalaženje u moru imena (i domaćih i stranih) osoba i mjesta koje Dedijer spominje. Priređivači se, nažalost, jednako tako nisu potrudili provjeriti neke autorove očite pogreške u pisanju osobnih ili zemljopisnih imena i naziva, jer se većina njih dala lako provjeriti i popraviti, a budući da je knjiga pisana na engleskome jeziku (što je u svakom slučaju pohvalno i što joj dodatno povećava krug čitateljske publike), neki su se izvorni nazivi mogli navesti u zagradi uz engleski prijevod ili staviti u bilješku. Naposljetku možemo dodati da je ova knjiga na neki način i svojevrsna dopuna Dedijerove knjige *The World Jumper* (Svjetski skakač) koju je u vlastitoj nakladi objavio 2000. godine i u kojoj se, osim njegovih znanstvenih tekstova o industrijskoj špijunaži, nalaze i neki biografski tekstovi, u prvom redu intervjui dani raznim hrvatskim novinama.

U svakom slučaju, autobiografija ovoga svjetski poznatog znanstvenika, diplomata, publicista i, uvijek na prvom mjestu, humanista i nepokolebljivog vjernika u čovjekov napredak, zanimljiv je i prvorazredan izvor – između ostaloga – i za hrvatsku povijest XX. stoljeća. Preostaje nam se nadati da će se i naša stručna i šira javnost zainteresirati za ovo djelo i da će se dopunjeno i kritičko izdanje pojaviti i na hrvatskome jeziku.

IVAN VIĐEN

Vladislav JOVANOVIĆ, Rat koji se mogao izbjeći, u vrtlogu jugoslovenske krize, Nolit: Altera, Beograd 2008., 395 str.

Knjiga bivšega srbijanskog i jugoslavenskog ministra vanjskih poslova bavi se razdobljem i događajima od 1991. do 2000. godine, a Vladislav Jovanović shodno svojim političkim dužnostima svjedoči kao prvorazredan svjedok toga vremena.

U "Predgovoru" (9.–27.) analizirao je međunarodni položaj SFRJ nakon smirivanja hladnoratovskog sukoba, a smatra kako je Srbija te promjene dočekala nepripremljeno. Glavni krivac tome Ustav je SFRJ iz 1974. koji joj je "zavezao ruke", dok su ostali događaji išli na ruku "žurnom izlasku iz zajedničke države uz pomoć međunarodne konjunktura" ostalim republikama SFRJ. Ocijenio je kako je glavni rušitelj Jugoslavije bio SAD, uz asistenciju Europske zajednice, ali smatra da je politika Srbije u tom vremenu, uz neke pogreške, bila ispravna. Slijedi "Napomena autora" (27.–29.) s autorovim obrazloženjem nastanka knjige i načina rada na njoj.

Prvo poglavlje "Međunarodna konferencija o Jugoslaviji u Hagu" (29.–83.) na početku donosi autorov prikaz okolnosti u ljeto 1991., kada je postao ministar vanjskih poslova Srbije, te njegovu ulogu na Konferenciji o Jugoslaviji u Haagu u rujnu 1991. godine. Jovanović dosljedno brani argumente koje je Srbija zastupala na tim razgovorima te iznosi ocjenu politike drugih zemalja i njihovih političara prema raspadu SFRJ. Priznaje da je srbijanski napad na Vukovar i Dubrovnik bio loš po srbijanske interese na međunarodnome planu, iako, smatra osobno, "razumljiv" zbog hrvatske politike. Slijedi informacija o prvim neslaganjima s Miloševićem, pa iznosi kako ipak nije bio u najužem krugu srbijanskih političara koji su dobivali informacije najveće državne važnosti, što je navodno bio odraz nepovjerenja prema njemu. U ovom poglavlju autor još opisuje okolnosti prihvaćanja mirovnoga plana C. Vancea, mišljenje o negativnoj ulozi međunarodne zajednice u raspadu SFRJ. Pismo SAD-a srbijanskoj vladi o problemu Kosova u prosincu 1991. ocijenio je kao nagovještaj buduće američke politike u svezi s tim pitanjem. Opisane su i okolnosti stvaranja Savezne Republike Jugoslavije te je optužio SAD da je pritiskom na muslimansku stranu spriječio pokušaj mirovne inicijative Europske zajednice u BiH. SAD je također optužio kako je krivotvorenim podacima izlobirao izglasavanje sankcija UN-a prema SRJ, a tvrdi da je jedini prijatelj srpskom narodu u to vrijeme bila Grčka.

Drugo poglavlje "Izbor prvog predsjednika Savezne republike Jugoslavije i Londonska konferencija o Jugoslaviji" (83.–137.) započinje opisom izbora Dobrice Ćosića na mjesto predsjednika nove savezne države, što je autor dočekao sa simpatijama. Slijedi zanimljiv autorov psihološki portret S. Miloševića, te ponovno okrivljuje Muslimane za rat u BiH. Imenovanje poslovnoga čovjeka iz SAD-a Milana Panića za saveznoga premijera ocijenio je lošim političkim potezom. Smatrao ga je "američkim čovjekom", a dokaz tomu bilo mu je Panićevo samostalno političko djelovanje bez suradnje s Miloševićem i Ćosićem. Također opisuje napetu situaciju u srbijanskoj politici uoči Londonske konferencije te ponovno kritizira "nepravedan" stav međunarodne zajednice prema Srbiji. Jovanović uskoro podnosi ostavku na mjesto saveznoga ministra, ali, na Miloševićovo inzistiranje, zadržava istu poziciju unutar srbijanske vlade. Početkom 1993. Milošević smjenjuje Panića uz potporu V. Šešelja, što je autor pozdravio, a što nije bio slučaj sa smjenjivanjem Ćosića. Kraj poglavlja donosi Jovanovićev

plan koji je izložio Miloševiću: sadržavao je aktivnu politiku prema manjinama u Srbiji i snažnu vanjskopolitičku aktivnost, a cilj je bio pokušaj izlaska iz međunarodne izolacije. Njegova je ocjena da je slaba aktivnost srbijanske politike, posebno prema pitanju problema Kosova, donijela kasniji gubitak tog područja.

Poglavlje "Ženevska konferencija kao nastavak Londonske konferencije" (137.–229.) započinje opisom povratka Miloševića na međunarodnu scenu nakon smjenjivanja Panića. Slijedi opis Vance-Owenova plana, koji su bosansko-hercegovački Srbi odbili usprkos pritisku Beograda, te sastanka Tuđmana i Miloševića u Ženevi pod pokroviteljstvom međunarodne zajednice. Autor tvrdi da je Milošević na tom sastanku "odmakao u prilagođavanju Tuđmanovoj projekciji" rješavanja problema Krajine. Zanimljiv je opis razgovora i prijedloga iznesenih na pregovorima u rujnu 1993. za rješenje krize u BiH na britanskome nosaču brodova *Invincible*. Jovanović tvrdi kako je Milošević slabo reagirao na osnivanje ICTY-a jer nije shvatio ozbiljnost situacije po tom pitanju. Nadalje se iznosi niz diplomatskih inicijativa međunarodne zajednice, početak razgovora s Hrvatskom i uzajamno otvaranje diplomatskih ureda. Pritisak Beograda na Srbe u BiH tijekom 1994. ocijenio je lošim Miloševićevim potezom, a opisana je i iznenađujuća Miloševićeva ideja o konfederaciji s Grčkom. Kraj poglavlja donosi kronološki posložene autorove bilješke od kraja 1994., kada Milošević počinje voditi samostalnu politiku mimo državnih institucija, do rujna 1995., u kojem je u tijeku oslobodilačka akcija hrvatsko-muslimanskih vojnih snaga u BiH. Zaključuje da je Miloševićeva politika pod pritiskom sankcija međunarodne zajednice postala previše popustljiva, a rezultat je slaba reakcija srbijanske politike nakon hrvatskih oslobodilačkih akcija *Bljesak* i *Oluja*. Posebno su zanimljivi opisi reakcija na hrvatske vojne uspjehe u srbijanskome političkom i vojnom vodstvu. Jovanović svjedoči kako je Milošević tjedan dana nakon pada srpske paradržave u Hrvatskoj "bio više zadovoljan nego potišten", a sudbina srpskih izbjeglica "kao da ga nije doticala". Miloševićev otklon od suradnje s njim objasnio je time da je htio samostalno obaviti radikalniji zaokret prema Srbima u Hrvatskoj i BiH zbog međunarodnog pritiska, kako bi poslije "drugima bilo suviše kasno da utiču na razvoj događaja". U rujnu 1995. Jovanović je premješten iz savezne vlade na diplomatsko mjesto u New York.

Poglavlje "Smenjivanje i premeštaj u Njujork" (229.–281.) opširnije opisuje razdoblje od početka 1995. do premještaja u New York u rujnu 1995. godine. Srbijansku vanjsku politiku i Miloševićeve poteze tijekom toga razdoblja ocijenio je vrlo lošima za srbijanske interese. Zanimljiv je autorov doživljaj predsjednika Tuđmana, za koga tvrdi kako je sebi "pripisao historijsku misiju za Hrvatsku i u nju strasno verovao" te da je bio "nacionalni fanatik". Jovanović također tvrdi kako na Miloševićev nije bio zahtjev u izaslanstvu za mirovne pregovore u Daytonu. Nadalje se nižu ocjene sporazuma koji su potpisani na mirovnim pregovorima za srbijanske interese te kritika, po njemu nepravednog, tretmana srpskoga naroda i Srbije u američkim medijima. Također iznosi okolnosti ponovnog početka političkog pritiska SAD-a na Miloševića nakon nepriznavanja rezultata srbijanskih lokalnih izbora te eskalacije problema na Kosovu. Poglavlje završava opisom otvaranja ureda ICTY-a u Beogradu i reakcije srbijanske politike prema tom pitanju, te diplomatskog položaja SRJ u Ujedinjenim narodima u vrijeme njegova mandata.

Poglavlje "Agresija SAD i NATO i njene posledice" (281.–353.) započinje opisom situacije na Kosovu krajem 1997. i početkom 1998. godine te akcija međunarodne za-

jednice u svezi s tim problemom. Nadalje donosi pokušaj svoje diplomatske inicijative kako bi spriječio NATO-ovu vojnu akciju, djelovanje prema svjetskim medijima nesklonima Srbiji te položaj u diplomatskome zboru tijekom tih događaja u New Yorku. Uskoro dolazi do popuštanja Miloševića i prihvatanja ultimatumu SAD-a. Lošom je također ocijenio rezoluciju broj 1244 UN-a o Kosovu te tvrdi kako je u primjeni iste međunarodna zajednica podupirala albansku stranu. Zanimljiva je analiza diplomatske inicijative Hrvatske i Slovenije tijekom 1999. godine, pod pokroviteljstvom SAD-a, u svrhu izbacivanja SRJ iz UN-a. Na kraju poglavlje donosi osobne dojmove o ponovnom susretu s Miloševićem u zatvorskom pritvoru ICTY-a u Haagu. Jovanović je ocijenio da ih je taj petodnevni susret zbližio više nego sve godine zajedničkog rada u srbijanskoj politici. Posebno je osudio nove srbijanske vlasti zbog izručenja bivšega lidera srbijanske politike, jer je smatrao da je srbijanski sud jedini mjerodavan za njegovo procesuiranje.

Kraj knjige donosi "Priloge" (353.–365.), u kojima se nalazi određeni broj dokumenata iz razdoblja autorova rada u diplomaciji, te "Slike uz objašnjenje" (375.–397.), u kojima se nalaze autorove fotografije s diplomatskih sastanaka.

Knjiga bivšega srbijanskog ministra vanjskih poslova napisana je u duhu velikosrpskog projekta, što dokazuje neprestano Jovanovićevo prozivanje Slobodana Miloševića kao slabog političara po interese Srbije. Kroz knjigu se neprestano ponavlja Jovanovićeva teza o svjetskoj uroti protiv Srbije i srpskoga naroda, bez ikakvog žaljenja zbog razaranja i žrtava koje je velikosrpski vojni pohod ostavio iza sebe. Nakon čitanja ove knjige nameće se zaključak kako se srbijanska agresija mogla izbjeći jedino u slučaju da su bez pogovora prihvaćeni zahtjevi Srbije koji su, po autoru, jedini legitimni. Bez obzira na sve, Jovanović je kao visokopozicionirani političar dragocjeni svjedok vremena, pa tako knjiga donosi velik broj relevantnih informacija za istraživanje ove problematike.

DOMAGOJ KNEŽEVIĆ

М. З. НАГИРНИЙ, Становлення та розвиток Республіки Хорватія: державно – політичний аспект (М. З. НАХІРНИЙ, Успостава і розвиток Республіки Хорватії: державно-політичний аспект), Нововолинськ/Novolins'k, 2008., 184 str.

Iz pera mladoga ukrajinskog znanstvenika M. Z. Nahirnija prije nepune dvije godine objavljena je monografija (prva u ukrajinskoj historiografiji) kojom se osvjetljava proces formiranja i razvoja suvremene hrvatske države, nastale raspadom SFRJ-a krajem 80-ih odnosno početkom 90-ih godina prošloga stoljeća. Kolega Nahirnij kandidat je povijesnih znanosti i docent na Katedri općeekonomske i humanističke discipline Novovolins'kog fakulteta Ternopiljskoga nacionalnog ekonomskog sveučilišta u Volinjskoj oblasti (jugozapadna Ukrajina). Studij povijesti završio je 1999. na Lavovskom nacionalnom sveučilištu im. Ivan Franko, gdje je 2004. i obranio doktorsku disertaciju na istu temu. Budući da je sfera njegovih znanstvenih interesa vezana za probleme geopolitičkih promjena krajem XX. stoljeća i formiranje novih neovisnih država na prostoru bivše Jugoslavije, odabir ove teme bio je logičan izbor.

Koncipiran u pet kronološki povezanih i zaokruženih tematskih cjelina, rad je koncentriran na prvo desetljeće hrvatske državnosti. U uvodnoj riječi (str. 4.–7.) donosi nam kratak pregled značajnijih događaja iz hrvatske povijesti, od formiranja ranosrednjovjekovne hrvatske države pa sve do raspada Monarhije 1918. te ulaska hrvatskih zemalja u sastav Kraljevine SHS odnosno SFRJ. Ispreplitanje nacionalnih, socijalnih, religijskih i drugih suprotnosti, jasno izraženih već od formiranja prve Jugoslavije, označeno je kao podloga društveno-političke krize koja je kulminirala nakon smrti Josipa Broza Tita 1980. i završila raspadom federativnog ustroja, a time i same države. Od pet zasebnih jedinica na koje se Jugoslavija raspala u prvom mahu, autor je u svojem istraživanju posebnu pozornost posvetio upravo Hrvatskoj, s obzirom na specifične okolnosti pod kojima se hrvatska državnost oblikovala u godinama rata (1990.–1995.), nastojeći pritom ukrajinskoj znanstvenoj i općoj javnosti približiti nedovoljno poznatu problematiku suvremene povijesti hrvatske države s društveno-političkog, ali i znanstveno-stručnog aspekta.

Neposredni motiv za odabir ove teme svakako su stoljetne uzajamne hrvatsko-ukrajinske veze, dodatno osnažene činjenicom da na prostoru Republike Hrvatske već preko dva stoljeća živi autohtona manjinska zajednica Rusina i Ukrajinaca koji su dali značajan doprinos u obrani Hrvatske, a time i očuvanju njezina identiteta i suvereniteta, čiji su sastavni dio.

U prvom dijelu "Historiografija i izvori" (str. 8.–24.) autor predstavlja stanje istraženosti neovisne hrvatske države nastale ranih 90-ih godina, uz karakterizaciju državno-pravne osnove njezina formiranja. Opsežan bibliografski niz različitih provenijencija ukazuje na jasan cilj da se problem sagleda iz različitih perspektiva te da se podaci iz njih pokušaju staviti u suodnos. Baza podataka podijeljena je na objavljene i neobjavljene izvore, među kojima posebno mjesto zauzimaju materijali Saveza Rusina i Ukrajinaca RH (Zagreb), koji dijelom svjedoče o rusinsko-ukrajinskom viđenju i bilježenju spomenutih događanja, ponajprije onih koja su se ticali njihova (samo) organiziranja i opstojnosti tijekom rata. Od objavljenih izvora među važnijima bili su službeni dokumenti o državnosti Hrvatske, statistički materijali, osvrti, različite historiografske i druge publikacije te novinska građa (hrvatska i strana).

Druga cjelina pod nazivom "Stvaranje Republike Hrvatske" (str. 25.–46.) podijeljena je na dva manja podnaslova kojima se nastojala približiti geneza konfliktnih odnosa, odnosno pogibelnost državne krize, te počeci stranačkoga strukturiranja nacionalno-demokratskog pokreta u Hrvatskoj na prijelazu iz 1980-ih u 1990-e. Istodobno se analizira stanje u Jugoslaviji i pravne osnove, kao i okolnosti na temelju kojih je bilo moguće stvaranje novih političkih stranaka, a onda i konstituiranje republika te proglašenje njihove neovisnosti.

Treća, za hrvatske čitatelje možda i najzanimljivija cjelina, naslovljena je "Hrvatsko-srpski rat" (str. 47.–87.). Ondje autor raščlanjuje tri razine problema: uzroke i početke vojnih djelovanja, ulogu međunarodnih čimbenika u reguliranju konflikta te obnovu teritorijalnog ustroja Republike Hrvatske. Opis političkih okolnosti koje su potaknule "reakciju" dijela srpskoga stanovništva znakovito ukazuje na podvojenost u redovima istih, kroz napomenu da Srbi u urbanim sredinama (ponajprije Zagrebu) nisu istupali protiv Hrvatske, barem ne na način kako su to činili Srbi u tzv. Krajini, gdje je utjecaj beogradske propagande i velikosrpske ideologije bio veoma snažan. Ja-

sno su istaknuta i nastojanja hrvatske vlade da pregovorima pokuša izbjeći ratni sukob te kraj bilo kakve mogućnosti političkoga sporazuma nakon što su Srbi 1991. bojkotirali referendum o hrvatskoj samostalnosti, tražeći odcjepljenje dijelova hrvatskoga teritorija i njihovo pridruživanje ostacima bivše države oružanim putem. Neodlučnost međunarodne zajednice, uzrokovana početnim zaziranjem od toga da se podupre hrvatska težnja za samostalnošću iz straha da to ne potakne slične procese u tadašnjem SSSR-u, neizravno je označena kao jedan od čimbenika koji su dodatno pogodovali izbijanju sukoba tijekom 1990. i 1991. godine. Prioritet vodećih međunarodnih političkih snaga bio je očuvanje jugoslavenskoga jedinstva pod svaku cijenu, što je istodobno onemogućavalo provođenje prave politike prema Hrvatskoj i prilikama u kojima se tada nalazila cijela regija. Proces reintegracije hrvatskoga državnog teritorija podrazumijevao je oslobađanje samoproglašanih srpskih dijelova Hrvatske i njihovo stavljanje pod kontrolu hrvatskih vlasti, koji autor precizno prati tijekom 1992.-1995. godine. Okolnosti poduzimanja vojno-redarstvenih akcija "Bljesak" i "Oluja" predstavljene su korektno i bez diskutabilnih interpretacija koje bi nadilazile faktografske činjenice ili izvornu građu, kao što je to nerijetko bio, i još uvijek jest, slučaj s nekim drugim stranim publikacijama.

Pretposljednja cjelina "Politička evolucija društva" (str. 88.-123.) posvećena je razdoblju koje je uslijedilo nakon vojnih operacija, odnosno djelatnostima državne administracije, kao i ulozi predsjednika F. Tuđmana u oblikovanju unutarnje i vanjske politike. Kao važan čimbenik koji se sustavno ispreplitao s političkom događajnicom autor posebno ističe gospodarsku krizu s kojom se Hrvatska suočila zbog rata, ali i velikog broja izbjeglica pridošlih s dijelova hrvatskoga, kao i teritorija susjednih zemalja. Druga razina promatranja usmjerena je na organizaciju i razvitak stranačko-političkoga sistema Republike Hrvatske, kao bitnog pokazatelja političke strukture hrvatskoga društva, te ulogu političkih stranaka, a osobito promjenu dinamike njihovih utjecaja na politički život zemlje. Analizom nastojanja hrvatske vlade da nacionalna pitanja riješi i kodificira kroz zakonodavne odredbe, Nahirnij sagledava i politiku vlade u odnosu na etničke i nacionalne manjine koje žive u Republici Hrvatskoj, s posebnim osvrtom na položaj Rusina i Ukrajinaca.

"Međunarodna politika Hrvatske" (str. 124.-140.) posljednje je poglavlje u knjizi, unutar kojeg se razdjeljuje politika i odnos Hrvatske prema zemljama u regiji od politike koja se vodila spram ukupne međunarodne zajednice. Odnosi Hrvatske prema BiH te sustavna nastojanja da se zauzme za hrvatsku manjinu na tom području prouzročili su negativan publicitet zemlje na međunarodnome planu, što je Hrvatsku pratilo praktički sve do smrti predsjednika Tuđmana.

Cjelina je zaključena presjekom povijesti hrvatsko-ukrajinskih veza od 1970-ih, odnosno od 1991., kada je započela nova etapa u odnosima dviju zemalja. Nezaobilazan čimbenik produbljivanja političkih, ali i kulturnih veza svakako je bila činjenica da je Ukrajina u prvim godinama hrvatske borbe za samostalnost bila jedna od rijetkih zemalja koje su prepoznale i podržale hrvatska nastojanja, kao što je i Hrvatska bila jedna od prvih zemalja koja je krajem 1991. priznala neovisnost Ukrajine. Prvo desetljeće hrvatske, ali i samostalne ukrajinske državnosti bilo je obilježeno nizom zbivanja (predavanje predsjednika Tuđmana na Kijevskom sveučilištu (1991.) pod nazivom *Hrvatsko nacionalno pitanje u slavenskom integralizmu Križanića do suvremene nacionalne države*; uspostava diplomatskih odnosa dviju država 1992.; osnivanje Društva

prijateljstva *Ukrajina – Hrvatska* u Kijevu te osnivanje Katedre za hrvatski jezik i književnost na Sveučilištu im. Taras Ševčenko u Kijevu 1993.; otvaranje prvog ukrajinskog veleposlanstva na teritoriju bivše Jugoslavije 1995.; hrvatski jezik postaje 1998. godine predmetom i na Katedri slavenske filologije na Lavovskom nacionalnom sveučilištu Ivan Franko) kojima se manifestirala povezanost dvaju naroda.

U prilogu monografije autor donosi sustavnu kronologiju zbivanja od 1989. do 2000. godine, bogati kartografski materijal (prikaz suvremene administrativne podjele Republike Hrvatske, hrvatske povijesne zemlje zajedno s područjima nekadašnjeg hrvatskog etničkog prostora, prikaz planova za uzurpaciju hrvatskoga teritorija od strane agresora, žarišta vojnih djelovanja te crtu napada JNA i srpskih snaga na Republiku Hrvatsku) i kopije nekih službenih dokumenata (reagirana hrvatskih Ukrajinaca na proglašenje ukrajinske neovisnosti, odluka predsjednika republike Hrvatske o osnivanju veleposlanstva u Ukrajini, otvoreno pismo Saveza Rusina – Ukrajinaca Jugoslavije političkim predstavnicima SRJ-a da spriječe genocid njihovih sunarodnjaka u Hrvatskoj, pismo potpore Ukrajinaca sunarodnjacima u Hrvatskoj, plan suradnje Saveza Rusina i Ukrajinaca Hrvatske s društvom "Ukrajina").

Djelo kolege Nahirnija značajan je i nadasve korektan historiografski doprinos poznavanju hrvatske moderne povijesti, kojim se nesumnjivo svrstao u red rijetkih ozbiljnih istraživača i poznavatelja hrvatske povijesti i kulture s područja srednje i jugoistočne Europe. S obzirom na to da je riječ o uratku slavenske provenijencije, autorova objektivnost i uspješnost u nepriklanjanju jednoj ili drugoj strani time dodatno dobivaju na važnosti, zbog čega ovaj rad predstavlja ogledni primjer znanstvenika koji je na veoma koncizan način uspio pokazati istraživačko-metodološko umijeće, a nadasve razumijevanje problematike formiranja i razvoja hrvatske državnosti u najnovijem razdoblju.

ZDRAVKA ZLODI

Mladen PUŠKARIĆ, Razvoj europske integracije, Studia Vita, Zagreb 2010., 287 str.

Knjiga *Razvoj europske integracije* prof. dr. sc. Mladena Puškarića značajan je doprinos razumijevanju procesa europske integracije kao jednog od najvažnijih procesa u europskoj povijesti. Sustavno i kronološki, u kontekstu međunarodnih ekonomskih i političkih odnosa, autor prati postavljanje temelja europske integracije nakon Prvoga svjetskog rata te tijek i obilježja stvarnog procesa europske integracije, koji započinje pedesetih godina prošloga stoljeća. U šest velikih tematskih dijelova, od kojih je svaki podijeljen u niz manjih tematskih poglavlja, autor donosi obilje novih podataka o političarima promicateljima ideje europske integracije, zatim sporazumima, ugovorima te institucijama osnovanih europskih zajednica, stvarajući time zaokružen i cjelovit prikaz povijesti europskih integracija. Proces europske integracije promatra se u kontekstu aktualnih političkih zbivanja unutar država uključenih u proces integracije, odnosno u kontekstu međunarodnih političkih odnosa, pri čemu niz poznatih povijesnih činjenica i događaja poprima novo značenje.

U "Uvodu" autor ukazuje na temeljne teze knjige. Iznosi mišljenje kako ne postoji antiteza između nacionalne države i procesa europske integracije. Na primjeru političkog i ekonomskog razvoja Francuske i SR Njemačke nakon Drugoga svjetskog rata nastoji pokazati da je riječ o dvama usporednim procesima koji su omogućili početak pomirenja, suradnje te osiguranja mira u Zapadnoj Europi. Proces integracije Zapadne Europe i proces stvaranja demokratske njemačke države autor promatra kao dva neodvojiva procesa te kroz cijelu knjigu provlači rješavanje njemačkoga pitanja. Istodobno u statusu europskih zemalja uslijed promijenjenih geopolitičkih odnosa nakon Drugoga svjetskog rata – unutar kojih su svjetske sile postale dvije neeuropske države, SAD i SSSR, a europske su se zemlje od subjekta pretvorile u objekt međunarodnih odnosa – vidi presudan utjecaj na budućnost Europe i proces europske integracije.

U prvome dijelu "Europska integracija i nacionalna država" argumentira se osnovna teza knjige prema kojoj je proces integracije u Europi složeni proces u kojem nacionalna država ne isključuje integraciju, odnosno proces u kojem integracija ne dokida nacionalnu državu. Ističe se kako se nakon završetka Drugoga svjetskog rata pred europske nacionalne države postavio čitav niz novih zadataka u bitno promijenjenim međunarodnim okolnostima, na koje one nisu mogle samostalno odgovoriti. Tvrdi se kako do integracije dolazi zbog političkih pritisaka SAD-a glede promijenjenih prilika u Europi s početkom Hladnoga rata, ali i zbog priznanja Francuske da njezin gospodarski oporavak, kao i cijeli plan modernizacije, ovisi o uključivanju Njemačke u projekt integracije. Sukladno s tim, osim u političkim, povijesnim i kulturološkim, uzroke integracijskih procesa treba tražiti prije svega u ekonomskim razlozima.

U drugom dijelu knjige "Europska integracija između dva svjetska rata" autor ukazuje na prve vizionare europske integracije, pojedince koji su nudili alternativu ideologiji mržnje, rata i destrukcije. Riječ je o Louisu Loucheuru, grofu Richardu von Coudenhovi Kalergiju, Aristidu Briandu, Gustavu Stresemannu, Jamesu Arthuru Salteru te Altieru Spinelliju. Zaključuje se kako su dvije temeljne ideje, suradnja na području industrije ugljena i čelika i stvaranje nadnacionalnih institucija, koje su obilježile sam proces europske integracije nakon Drugoga svjetskog rata, nastale neposredno nakon završetka Prvoga svjetskog rata.

U trećem dijelu knjige "Dogovori o budućnosti Europe i Njemačke" autor u posebnim poglavljima obrađuje američki Zakon o najmu i zajmu, Atlantsku povelju, Teheransku konferenciju, Konferenciju na Jalti i Konferenciju u Potsdamu, određujući ih kao one dokumente, odnosno susrete vodećih svjetskih državnika, koji su u velikoj mjeri odredili budućnost Europe, njezine granice, a posebno budućnost Njemačke. Istodobno su isti dokumenti i konferencije rezultat zajedničke borbe protiv nacističke Njemačke u Drugome svjetskom ratu, uslijed koje su vojna pitanja i uspjeh u ratu izborili prevagu nad političkim i ideološkim dvojabama.

U četvrtom dijelu knjige "SAD i Europa" autor prati glavna obilježja američke politike u odnosu na europsko i njemačko pitanje u međuratnom razdoblju, tijekom te nakon završetka Drugoga svjetskog rata. Prati se nekoliko razdoblja američke politike prema Europi, u kojima su bili prihvaćeni različiti modeli rješavanja europskoga pitanja: od fragmentacije i decentralizacije do ujedinjenja odnosno integracije. Ukazuje se na niz subjektivnih i objektivnih čimbenika koji su uvjetovali odnos SAD-a prema europskoj integraciji i Njemačkoj, pri čemu je poseban naglasak na stavovima nositelja

političke moći i kreatora vanjske politike. Sukladno s tim prate se glavna obilježja politike Rooseveltove i Trumanove administracije prema Europi i Njemačkoj, s naglaskom na utvrđivanju okolnosti koje su dovele do zaokreta u toj politici, u smislu politike promoviranja europske gospodarske i političke integracije. SAD se vidi kao ključnog čimbenika u oslobađanju Zapadne Europe, ali i u očuvanju demokratskih tradicija i početka procesa europske integracije. Autor smatra kako proces europske integracije ne možemo promatrati izolirano od strateškog američkog projekta uspostave novog međunarodnog gospodarskog i političkog poretka nakon Drugoga svjetskog rata te kako bez američkog političkog, gospodarskog i vojnog angažmana zadugo ne bi bilo integracije u Zapadnoj Europi.

U petom dijelu knjige "Stvaranje SR Njemačke" obrađuje se tijekom procesa rješavanja njemačkoga pitanja, odnosno obnove njemačke demokratske države, kao nužnog preduvjeta za afirmaciju i realizaciju integracijskih procesa u Zapadnoj Europi. Autor iznosi tezu kako upravo primjer Njemačke pokazuje da je proces europske integracije potvrdio komplementarnost mjesta i uloge tradicionalne nacionalne države i integracijskih procesa u Europi. U posebnim poglavljima ukazuje se na značaj demokršćanskih stranaka u smislu doprinosa stabilizaciji demokracije, europskoj integraciji i stvaranju europskoga identiteta, te ulogu Konrada Adenauera, oca suvremene njemačke države i vizionara europske integracije, koji je cilj svoje buduće politike sumirao u jednoj rečenici – Europa mora biti stvorena.

U šestom, najvećem dijelu knjige, "Pet razdoblja europske integracije", promatra se proces europske integracije započet kao realan proces nakon završetka Drugoga svjetskog rata. Prihvaćajući većinski pristup, koji razvoj europske integracije dijeli na pet razdoblja, autor u pet poglavlja kontinuirano prati tijek procesa europske integracije, obrađujući glavna obilježja istog procesa u svakom od pet razdoblja. Lisabonski ugovor smatra se dijelom šestoga razdoblja, bitno različitog od prethodnih, te se ne obrađuje u ovoj knjizi. U poglavlju *Prvo razdoblje: 1950. – 1955. godine* obrađuje se razdoblje vezano za početak rasprave o europskoj integraciji nakon Drugoga svjetskog rata te stvaranje europske integracije. Najzaslužnijom osobom za početak i realizaciju projekta prve uspješne europske integracije smatra se Jean Monnet, koji je polazio od ujedinjavanja pojedinih gospodarskih sektora, uz jasan cilj stvaranja ekonomske i političke integracije u Europi s nadnacionalnim institucijama. Schumanova deklaracija smatra se početnom etapom ostvarenja procesa europske integracije, čiji je rezultat stvaranje Europske zajednice za ugljen i čelik. Posebno se problematizira pitanje naoružanja SR Njemačke u kontekstu europske integracije te neuspješna inicijativa za stvaranje Europske obrambene zajednice. Upravo će odbijanje francuskoga parlamenta da ratificira Ugovor o stvaranju EDC-a te stjecanje potpune suverenosti SR Njemačke označiti kraj ovoga prvog razdoblja u procesu europske integracije. U poglavlju *Drugo razdoblje: 1955. – 1969. godine* autor prati daljnje jačanje europske integracije te obilježja međunarodnih odnosa koja su dovela do potpisivanja Rimskih ugovora iz 1957. godine i stvaranja Europske ekonomske zajednice, sa Zajedničkom poljoprivrednom politikom CAP-om, i Europske zajednice za atomsku energiju. U nastavku poglavlja autor naglašava tri ključna događaja koji su tijekom šezdesetih godina djelovali na integracijski proces u Zapadnoj Europi: spor oko prihvatanja Zajedničke poljoprivredne politike CAP-a, britanski prijedlog o stvaranju šire zone slobodne trgovine temeljen na slobodnom tržištu te izbor generala De Gaullea za predsjednika Francuske. Istodobno

se prati osnivanje i rad institucija, upravljačkih tijela osnovanih zajednica. U kontekstu dvaju veta Francuske na ulazak Velike Britanije u punopravno članstvo EEZ-a prate se promjene u odnosima između europskih država. U poglavlju *Treće razdoblje: 1968. – 1985. godine* ukazuje se na zastoj u razvoju europske politike. Proces europske integracije u navedenom razdoblju autor obrađuje u kontekstu odnosa nastalih odlaskom generala De Gaullea s položaja francuskoga predsjednika te dolaskom Willyja Brandta na čelo njemačke vlade. Pobjeda socijaldemokrata na parlamentarnim izborima u SR Njemačkoj i dolazak Willyja Brandta na čelo vlade označava se kao jedan od ključnih događaja u Europi krajem šezdesetih godina, a samoga se Brandta percipira kao prototip novog njemačkog i europskog političara. Nadalje se ukazuje na obilježja europske integracije u kontekstu svjetske gospodarske krize 1973. godine, pri čemu se uočava nespremnost zemalja članica na poduzimanje zajedničkih aktivnosti i prenošenje nacionalnih nadležnosti na institucije Zajednice. Uz dva proširenja Zajednice, sustavno se prati i rad institucija Zajednice, posebice jačanje uloge Europskoga suda pravde. Autor smatra kako je upravo Europski sud pravde imao najvažniju ulogu u stabilizaciji Zajednice u ovom razdoblju te jačanju nadnacionalnosti. U poglavlju *Četvrto razdoblje: 1985. – 1992. godine* obrađuju se pojedinci, događaji i političke prilike koje su pridonijele jačanju procesa europske integracije kao glavnog obilježja ovog razdoblja. Prema autorovu stajalištu, u ovom je razdoblju proces europske integracije ušao u svoje najdinamičnije razdoblje koje će se podudarati s političkim promjenama koje će uslijediti u Europi krajem osamdesetih godina. Stvaranje jedinstvenog tržišta ocjenjuje se stvarnim početkom nepovratnih procesa jačanja Zajednice i njezinih institucija. Jacques Delors i njegova Komisija smatraju se zaštitnim znakom ovog najuspješnijeg razdoblja europske integracije. U istom poglavlju autor govori o važnosti sjednice Europskoga vijeća u Milanu 1985., zatim konferencije u Luksemburgu 1985. te usvajanju Jedinstvenog europskog akta i dokumenta poznatog kao *White paper* za razvoj europske integracije. Nadalje ukazuje i na važnost potpisivanja Schengenskog sporazuma, na obilježja odnosa među državama nakon trećega kruga proširenja te značaj potpisivanja Sporazuma o Europskom gospodarskom području EEA 1992. godine. Zaključuje se kako je jačanje ekonomske integracije odlučujući korak u procesu političke integracije zemalja Zajednice, pri čemu ekonomska integracija uključuje koordinaciju ekonomske i fiskalne politike, zajedničku monetarnu politiku i uvođenje zajedničke valute – eura. Posljednje poglavlje, *Peto razdoblje: 1992. – 2003. godine*, obuhvaća obradu najvitalnijeg razdoblja u procesu europske integracije. Značajnim korakom naprijed u stvaranju preduvjeta za još jaču Uniju smatra se zaključak Europskoga vijeća o održavanju dviju međuvladinih konferencija o stvaranju političke i monetarne unije. Ratifikacijom Ugovora iz Maastrichta ojačan je proces europske integracije stvaranjem Europske Unije koja se temelji na tri stupa. Daljnjim koracima u jačanju europske integracije smatraju se Ugovor iz Amsterdama te Ugovor iz Nice kojim su, prema autoru, napravljena kvalitetna poboljšanja u funkcioniranju institucija, posebno u kontekstu budućeg širenja Unije. U ovom je razdoblju poseban naglasak stavljen na krizu u radu institucija Unije te postavljanje Romana Prodijsa na čelo Europske komisije. U tom se kontekstu prati razvoj procesa političke integracije i stvaranja političke unije. Ističe se kako su događaji nakon Ugovora iz Maastrichta i Amsterdama doveli do stvaranja konkretnih oblika političke integracije unutar Europske Unije. Naglašava se kako je od samih početaka procesa europske integracije ekonomska integracija bila sredstvo za

ostvarenje političke integracije. U nastavku poglavlja problematizira se pitanje funkcioniranja institucija Unije i potreba veće institucionalne reforme uslijed procesa širenja Europske Unije na Istok. Prateći tijek pregovora i proširenja Unije, autor zaključuje kako je posljednjim proširenjem 2007. godine na formalan način završena podjela između europskoga Istoka i Zapada te zatvoren integracijski krug.

U "Zaključku" autor sumira glavne teze knjige. Proces europske integracije definira kao fenomen XX. stoljeća. U uvjetima potencijalnog rata, integracija započeta kao proces gospodarske suradnje imala je za krajnji cilj izgradnju političke unije, odnosno europske federacije. Aktivnosti vezane uz donošenje Ustava Europske Unije i Ugovor iz Lisabona potvrđuju su tog smjera europske integracije. Kao ključni čimbenik u uspjehu europske integracije ističe se interes, pri čemu su europske elite bile nositelji projekta europske integracije u svim razdobljima razvoja.

Možemo zaključiti kako je riječ o iznimno značajnoj knjizi koja temeljito prezentira povijest europskih integracija te je svojim sustavnim pristupom i obiljem podataka prilog poznavanju povijesti međunarodnih odnosa i europske političke povijesti XX. stoljeća.

NENAD BUKVIĆ

Robert COOPER, Slom država. Poredak i kaos u 21. stoljeću (s engleskoga prevela Ksenija Jurišić), Profil, Zagreb 2009., 221 str.

Knjiga Roberta Coopera, koja je u hrvatskome prijevodu izašla 2009. godine, *Slom država. Poredak i kaos* predstavljena je kao europska politička knjiga godine. Knjiga pruža svojevrstni europski odgovor američkoj interpretaciji novoga svjetskog poretka te predstavlja pokušaj analiziranja europske uloge u novome poretku. Europskoj je javnosti Robert Cooper predstavljen kao europska inačica američkih teoretičara poput Samuela Huntingtona i Francisa Fukuyame. Za razliku od Fukuyame, koji budućnost svjetskoga poretka vidi u društvenome povjerenju, te Huntingtona, koji kao aktere XXI. stoljeća predstavlja civilizacije umjesto nacionalnih država, Cooper kao bitne elemente u XXI. stoljeću navodi regionalne organizacije poput Afričke unije te Arapske lige, odnosno transnacionalna ujedinjenja. U skladu s tim državni interesi ne predstavljaju determinirajuće čimbenike vanjske politike. U knjizi se ističe kako svijet XXI. stoljeća ne predstavlja isključivo nacionalne interese. U sklopu tih teza Cooper istražuje i predviđa ulogu Europske Unije u novome svjetskom poretku. Unatoč zagovaranju potrebe za jakom i stabilnom Europskom Unijom, autor postavlja dvojbu hoće li Unija biti učinkovita u suočavanju s vanjskim prijetnjama kao što je bila učinkovita u suočavanju s internim sukobima. Cooper predstavlja analizu staroga sustava međunarodnoga poretka, koji se temeljio na ravnoteži i hegemoniji, te za XXI. stoljeće predstavlja novi poredak temeljen na diplomaciji i regionalnim organizacijama.

Istražujući europsku ulogu u budućem svjetskom poretku, Cooper ističe kako je europska snaga u prošlosti "ležala" u europskome sustavu država nasuprot velikim

carstvima poput osmanskog, kineskog i dr. Europa je tijekom prošlosti uvijek pokušavala održati ravnotežu snaga na svom teritoriju. No neke su pojave, poput ujedinjenja Njemačke (1871.), industrijske revolucije i masovnih društvenih i demografskih promjena, dovele do faze nestabilnosti. Autor u knjizi predstavlja tri tipa države i njihove karakteristike. Prvi tip, u kojem država nema monopol nad uporabom sile, autor svrstava u sustav predmodernih država, drugi sustav čine moderne, a treći postmoderne države. Cooper daje posebnu analizu Rusije i Japana, dvije države koje svojim obilježjima onemogućavaju jasnu klasifikaciju. Autor također daje analizu triju ratova modernoga svijeta, pokušavajući na temelju prošlosti objasniti suvremene pojave i upozoriti na pogreške u prošlosti koje je označio kao velike intelektualne pogreške u vanjskim poslovima, poput Vijetnamskoga rata. Uspostavljanjem novoga svjetskog poretka Palmerstonova teza, prema kojoj Velika Britanija nema trajnih prijatelja ili neprijatelja, nego su trajni samo njezini interesi, više ne predstavlja univerzalnu istinu za međunarodne odnose jer su odnosi među postmodernim državama trajniji od svakog državnog interesa. Knjiga je podijeljena na sljedeće dijelove: "Stanje svijeta" (str. 15.-99.); "Uvjeti mira-diplomacija 21. stoljeća" (str. 101.-178.); "Epilog – Europa i Amerika" (str. 181.-200.); "Pogovor: Pax Americana?" (str. 201.-215.).

Na početku analize novoga svjetskog poretka, u dijelu pod nazivom "Stanje svijeta", Cooper analizira stari svjetski poredak temeljen na sustavu carstava. Autor povlači paralelu između dviju godina koje su, prema njemu, fundamentalno promijenile europski sustav. Riječ je o 1899., koja je označila kraj Hladnoga rata, te o 1648. i sklapanju Vestfalskoga mira kojim je, prema autoru, nastala moderna Europa. Cooper drži da je 1989. godina označila kraj dvaju političkih sustava: sustava ravnoteža i imperijalnoga nastojanja. Godine 1989. i krajem Hladnoga rata za Zapadnu je Europu započelo postmoderno doba. Osvrćući se na hladnoratovski poredak, koji je postojao unatoč tomu što je to razdoblje bilo obilježeno ratovima i napetošću, Cooper smatra kako navedeni poredak nije bio stvoren da traje jer naprosto nije imao legitimnost, za razliku od sustava europske ravnoteže u prošlosti, koju su vlade prihvatile kao legitimnu.

Analizirajući prvi tip država, koje čine predmoderni sustav, autor ističe postimperijski i predrđavni kaos kao dvije karakteristike toga sustava. Kao primjer država koje pripadaju predmodernom svijetu navodi Somaliju, Afganistan i Liberiju i kaže da u zemljama predmodernog svijeta legitiman monopol nad uporabom sile nema država u klasičnom smislu riječi, nego nedržavni akteri koji upravljaju zemljom isključivo represivnim sredstvima. Unutar tih zemalja postoji ono što autor naziva *terra nullius*, kojom vlada kaos, odnosno teritorij koji je zbog vladajućeg kaosa izvan bilo kakve jurisdikcije državnih organa. Danas takva situacija postoji u Kolumbiji, gdje organizacije poput FARC-a ili ELAN-a drže pod svojom kontrolom određeni dio kolumbijskoga teritorija.

Nakon predmodernih Cooper predstavlja moderne države te analizira religiju kao čimbenik koji je utjecao na pojavu modernog. Unutar konteksta modernoga sustava autor navodi religiju kao bitan element koji je bio prisutan u svim carstvima, od bizantskog do mongolskog. Za razliku od carstava čija se legitimnost temeljila na religiji, nacionalna država svoju legitimnost crpi iz naroda. Cooper ističe kako nakon raspada carstava dolazi do problema identifikacijskih elemenata te upravo u tom novonastalom vakuumu religija postaje identifikacijski element.

Analizirajući sintagmu “moderni poredak” autor objašnjava da izraz *moderni* ne označava ništa novo, nego naprosto označava poveznicu s velikim pokretačem modernizacije, tj. nacionalnom državom. Osobina modernih država, poput Kine i Indije, jest nepostojanje stvarne ravnoteže. Stoga u tim državama postoje određeni elementi koji sadržavaju potencijalnu opasnost da postanu korijeni nestabilnosti. Upravo zbog prijetnje povratka kaosa prijeti im opasnost povratka u društvo predmodernih država. S druge pak strane njihova uspješnost također može predstavljati opasnost. Takve države mogu lako postati novi imperijalisti. Međutim, istražujući mogućnosti stvaranja novih imperijalista, Cooper napominje kako novi imperijalizam ne bi nužno morao biti štetan za zapadne interese. Novi imperijalisti morali bi se suočiti s mnogim problemima, prije svega objasniti zašto je ideja koju nude superiornija postulatima zapadnoga načina života. No veću opasnost za Zapad predstavlja pokušaj uspostavljanja regionalne hegemonije, koja bi mogla dugoročno ugroziti zapadne interese. Kao primjer pokušaja stvaranja regionalnog hegemonizma autor navodi primjer neuspjelog pokušaja Sadama Huseina da preuzme Kuvajt u Prvome zaljevskom ratu.

Analizirajući postmoderni svijet, naglašava se otvorenost kao temelj navedenog sustava. Komparativističkim pristupom naglašavaju se različiti temelji modernog i postmodernog sustava. Naime, moderni se sustav temelji na ravnoteži snaga, dok postmoderni svoju stabilnost pronalazi u otvorenosti. Unutar tematskog okvira postmodernog sustava objašnjava se status Europe. Djelovanjem kroz zajedničke europske institucije nestaju distinkcije između unutarnjih i vanjskih poslova zemalja članica Europske Unije. U postmodernom sustavu države žrtvuju, kako autor objašnjava, svoju sigurnost i vanjsku politiku. U okviru postmodernog svijeta presudnu ulogu imaju institucije i ugovori na temelju kojih postmoderne države djeluju. U skladu s tim, od organiziranja europskih sudova do kazni za parkiranje za sve Europljane, stvara se sigurnost temeljena na otvorenosti. Upravo navedene karakteristike omogućavaju Europskoj Uniji značajno i važno mjesto u novome svjetskom poretku. Otvorenost se očituje u spremnosti brisanja granica između vanjskih i unutarnjih poslova i prepuštanja dijela nacionalnih nadležnosti, kako ih Cooper naziva, postmodernim institucijama. Sud za ljudska prava u Strasbourgu, Konvencija o zabrani mučenja te Međunarodni kazneni sud tek su neke od institucija koje se u knjizi ističu kao primjeri postmodernih institucija te otvorenosti koja karakterizira postmoderni sustav. No upravo nestajanje određenih elemenata suverenosti koji čine državu može dovesti od dekonstrukcije države, do dekonstrukcije cjelokupnog društva. Zaključujući tematski okvir postmodernog sustava, Cooper zaključuje da su odnosi među postmodernim državama trajniji od svakog državnog interesa jer su imperijalni instinkti odavno mrtvi. Autor također navodi NATO kao ključni element ujedinjenja Europe.

Unutar tematskoga okvira “Hegemonija postmoderne” (str. 58.–60.) postavlja se pitanje definiranja suverenosti. U XXI. stoljeću ne postoji monopol nad donošenjem zakona u granicama jedne države, zakoni za sve države donose se u Europskome parlamentu, monopol nad uporabom vojnih snaga također je ograničen različitim ugovorima. Stoga se postavlja logično pitanje: što je suverenost za postmodernu državu? Kao mogući odgovor Cooper nudi tezu da za postmodernu državu suverenost znači mjesto za pregovaračkim stolom. Međutim, također ističe opasnosti koje se kriju za postmoderni europski poredak.

Pokušavajući uokviriti politiku Sjedinjenih Država u novome svjetskom poretku, ističe se da Sjedinjene Države nisu imperijalna sila u stereotipnom smislu. Cooper SAD predstavlja kao hegemonijsku silu koja ne želi vladati, ali je usmjerena na kontrolu vanjske politike. Cooper citira Octavia Paza koji je rekao kako cilj američke kolonizacije nije kolonizacija prostora, nego vremena. Američki međunarodni odnosi uokvireni su uporabom sile i vojnim savezima. Odnosi s Europskim Unijom i Japanom temeljeni su na vojnim ugovorima i savezima poput NATO-a. Cooper zaključuje kako će, zbog ogromne moći, promjene u američkoj politici imati posljedice za svijet kao cjelinu.

Robert Cooper kao ratove modernoga svijeta navodi Prvi i Drugi zaljevski rat te ratove u bivšoj Jugoslaviji. Za postmoderne države najveću prijetnju predstavljaju ambicije modernih država. Cooper svoju tezu potkrepljuje upravo Prvim zaljevskim ratom, kada je jedna ambiciozna država (Irak) napala drugu (Kuvajt). Tim su napadom bili ugroženi vitalni interesi Zapada jer bi osvajanjem Kuvajta Sadam Husein postao geopolitički gospodar Perzijskoga zaljeva. Objašnjavajući karakteristike ratova na području bivše Jugoslavije, posebnu je pozornost posvetio Kosovu, gdje je, za razliku od Prvoga zaljevskog rata, djelovanje uvjetovano načelima, a ne interesima. Upravo intervenciju na Kosovu autor navodi kao postmodernu intervenciju. Obrađujući Drugi zaljevski rat, Cooper predstavlja tezu o preventivnom napadu koji bi, kada bi ga svi prihvatili, mogao svijet degenerirati u kaos. Stoga se napominje da bi doktrinu preventivnog rata trebalo upotrijebiti doktrinom o trajnoj stratezijskoj superiornosti. Analizirajući korijene preventivnog rata, navodi kako je upravo povećana nestabilnost određenih država i njihova težnja za nabavom nuklearnog naoružanja proizvela doktrinu preventivnog rata u američkoj strategiji nacionalne sigurnosti. Obrađujući sigurnosti u predmodernom svijetu, naglašava kako za intervenciju u predmodernom svijetu vrijedi Clausewitzeva doktrina prema kojoj je rat nastavak politike drugim sredstvima. Gotovo jednak broj kontroverzi koji je proizašao iz primjene preventivnog rata proizašao je i iz primjene humanitarnih intervencija. Postavlja se pitanje definiranja humanitarnih intervencija. Cooper ih podržava, ističući da su na različite načine sve intervencije bile usmjerene na pružanje pomoći civilima, ali također navodi da su humanitarne intervencije posebno opasne za one koji interveniraju.

Cooper pobija Kissingerovu tezu o dva puta koja vode prema stabilnosti: hegemoniji i ekvilibriju. Cooper smatra da takav izbor predstavlja relikviju prošlosti te da se u novome svjetskom poretku otvara treća mogućnost: postmoderna sigurnost. U XXI. stoljeću, kada se konsolidira novi svjetski poredak, iščezava rat kao dio kulture međunarodnih odnosa. U novome svijetu, koji Cooper identificira kao postmoderni, rat treba izbjegavati te svaka uporaba sile u novome poretku predstavlja neuspjeh politike. Diplomacija se navodi kao temelj sigurnosti u novome poretku, stoga autor navodi pet maksima vezanih za diplomaciju. Među njima treba istaknuti da temeljne odrednice državne politike sežu dublje od njezinih nacionalnih interesa te da u novome poretku interesi definiraju identitet države. Kao primjer navodi pitanje Palestine, koje za mnoge arapske zemlje predstavlja koliko unutarnjopolitički, toliko i vanjskopolitički interes. U knjizi se upozorava na zamku u koju su u prošlosti upadali mnogi državnici i stratezi. Ta se zamka krije u pogrešnoj interpretaciji i nerazumijevanju kulture drugih. Kao argumentacijski obrazac, autor, između ostalog, navodi niz pogrešnih procjena, poput Rooseveltove procjene Staljina, MacArthurove procjene o nepostojanju opasno-

sti od kineske intervencije u Korejskome ratu itd. Zaključuje da, premda stranci nose iste traperice i jedu hamburgere, pa i govore istim globalnim jezikom, način razmišljanja čini temeljnu opreku prema Zapadu.

Zaključujući analizu novoga svjetskog poretka, Cooper ističe temeljnu opreku između Europske Unije i Sjedinjenih Država te analizira razloge zbog kojih države Srednje Europe pokazuju veću lojalnost Sjedinjenim Državama nego Europskoj Uniji.

Knjiga Roberta Coopera može izazvati određenu skepsu zbog činjenice da je autor bio savjetnik britanskoga premijera Tonyja Blaira za vanjske poslove te da i danas ima određeni utjecaj na oblikovanje europske sigurnosti i obrambene politike. Stoga autor na početku knjige ističe kako svaka sličnost s britanskom ili europskom politikom predstavlja slučajnost. No u dijelu knjige koji obrađuje intervenciju na Kosovu i Prvi zaljevski rat prisutno je standardno objašnjenje britanske vlade u smislu da je Prvi zaljevski rat predstavljao kolektivnu obranu interesa Zapada. Unatoč u nekim dijelovima očitoj podudarnosti s britanskom politikom, Cooperovu knjigu možemo interpretirati kao svojevrsni priručnik za svjetsku politiku XXI. stoljeća. U skladu s tim knjiga svojom strukturom i jasnim tematskim odrednicama pruža dobar okvir za razumijevanje novih struktura moći.

ANA RAJKOVIĆ

Knut ČELSTALI [Knut KJELDSTADLI], Prošlost nije više što je nekad bila, Geopoetika, Beograd 2004., 346 str.

Fortida er ikke hva den en gang var naslov je izvornika izvrsnog djela norveškoga povjesničara i profesora suvremene povijesti na Sveučilištu u Oslu i Bergenu, koje se u ediciji "Europska misao" te u izdanju Geopoetike (Beograd) i prijevodu Ivana Rajića pojavilo prije nepunih šest godina.

Sugestivna poruka nepoznatog crtača grafita "Prošlost nije više što je nekad bila!", ispisana na zidu kuće u Helgesenovoj ulici u Oslu, potaknula je potkraj osamdesetih pisanje istoimene knjige koja predstavlja mnogo više od običnog uvoda u historiografiju i priručnika za studente, kako je u predgovoru prvoga izdanja (1991.) klasificira sam autor. Knjiga napisana iz uvjerenja da povijesna znanost ima radikalni društveni potencijal, jer uvid u prošlost ima izravno značenje za sadašnjost odnosno budućnost, podijeljena je u tri velike cjeline s ukupno 21 poglavljem i preko 136 manjih podnaslova.

Prva cjelina bavi se "Proizvodom" (poglavlja 1.-7.) povjesničareva rada, odnosno prikazom prošlosti neovisno o tome poklapa li se naša slika prošlosti s onom kakva je prošlost 'zaista' bila. Autor razmatra kakva je suvremena percepcija prošlosti, odnos prema prošlosti i poimanje potrebitosti njezina istraživanja te koliko se naše znanje o prošlosti zapravo razlikuje od prošle stvarnosti, ovisno o motivima samih istraživača/pisaca. Smisao ovog razmatranja leži u tome da prošlost nije zanimljiva i bitna samo iz historiografske perspektive, nego zbog činjenice da ona na izvjestan način 'živi' i u sadašnjosti, ovisno o tome u kojoj mjeri i na koji način utječe na nas. Upravo zato, ako želimo razumjeti sadašnjost, moramo razumjeti kako je ona nastala.

Što je historiografija? Analizom historiografije od mita do znanosti Kjeldstadli stvara "anatomski" presjek ove znanstvene discipline na političku, ekonomsku, socijalnu, kulturnu, odnosno lokalnu i globalnu povijest/historiografiju. U tom nizu, kao konačna sastavnica, nameće se pitanje o *historiji izvan historiografije*, ali i pitanje o posebnosti povjesničara u odnosu na znanstvenike koji se bave suvremenim društvom. Kao sveučilišni predmet, povijesna znanost nije sama u svojem zanimanju za prošlost, jer postoji čitav niz znanstvenih i društvenih disciplina koje u svojem pristupu temi imaju povijesni aspekt, iz čega proizlazi da povjesničari nemaju monopol, pa čak ni prednost, kada je riječ o bavljenju prošlošću. No problem koji je ovom tvrdnjom neizravno dotaknut tiče se ponajviše diletantizma izvan historiografske znanosti, ali jednako tako i unutar nje.

"Proizvodnja" (poglavlja 8.–18.) naslov je drugog dijela, koji se bavi metodologijom rada povjesničara, ali i povijesnim izvorima, posebno njihovom klasifikacijom u vrijednosnom smislu, što pak izravno utječe na kategorizaciju radova nastalih na temelju istih. Što činimo kada istražujemo? Trebaju li nam teorije (unaprijed dano) i treba li postupak istraživanja ići u širinu ili dubinu? Što s beskonačnom količinom podataka čija povezanost nije u izvorima?

Istraživanje se zasniva na postavljanju pitanja i pokušaju davanja odgovora na njih. Jedino je razborito stajalište da objekt/tema određuje metodu, pa tako i odabir izvora. Dva su ključna pitanja: Kakvi su ti *objekti* i što s izvorima? Jesu li nam potrebne teorije ili čak unaprijed postavljeni odgovori na istraživačka pitanja? Jesu li stoga teorije kavezi ili ključevi, ako se podrazumijeva opasnost kod biranja teorije unaprijed? Odgovori na ta pitanja oblikuju se na relaciji *argumentacija – nesigurnost* koja prati (ili bi trebala pratiti, nap. Z. Z.) istraživača tijekom njegova istraživanja. U okviru toga autor ističe tri znanstvene prakse kojima bi se trebao voditi svaki istraživački proces: obrazloženje izbora koje činimo, prihvaćanje višestrukosti teorija te svijest o tome da naši rezultati nisu konačni jer *historija je kontinuirani proces u kojem objedinjujemo činjenice s tumačenjima i tumačenja s činjenicama*. U tom bismo smislu teorije mogli razumjeti i kao početne točke i kao krajnji proizvod istraživačkoga procesa.

Neklasičnim pristupom u pokušaju klasifikacije izvora i analize njihova korištenja Kjeldstadli sustavno potkrepljuje primjerima svaku od grupa važnijim izvorima za norvešku povijest. Veliku pozornost pritom posvećuje metodologiji provjeravanja izvora te kvalitativnim tehnikama koje bi trebale olakšati razumijevanje i tumačenje tekstova. U okviru toga posebno ističe važnost *povijesti ideja* koje tekstovima daju daleko veći značaj nego što ga isti dobivaju tijekom uobičajenog istraživanja, kada povjesničar najčešće samo tumači više pojedinačnih tekstova koje povezuje s drugom građom i spaja ih u jednu cjelinu. Uzročno-motivska ili uzročno-posljedična i funkcionalna objašnjenja te pokušaj utvrđivanja njihove usklađenosti sa stvarnošću, kao i povezanosti s našim ukupnim znanjem, predstavljaju nezaobilazan put u *logici podređenosti* istraživača bilo kojoj istraživačkoj temi, a ne obratno.

Treća i završna cjelina knjige pod nazivom "Nauka u upotrebi" (poglavlja 19.–21.) predstavlja možda i najizazovniji dio rada, u kojem autor otvara problem položaja povijesti kao predmeta u suvremenim obrazovnim ustanovama. Osnovnu dvojbu oko metodike nastave postavlja sučeljavanjem pitanja treba li razvijati stavove ("klasična" teorija nastave) ili samo posredovati znanja ("objektivistička" teorija nastave)?

Drugi važan problem koji iz toga proizlazi, a profesionalnoj se znanosti sustavno nameće kao elementarni postulat, jest *pitanje objektivnosti*. Iako je teoretski neupitno da svaka interpretacija treba biti nepristrana i ne-vrijednosna, odnosno ne smije sadržavati vrednovanja normativne vrste, Kjeldstadli na izvjestan način produbljuje upit prenoseći teret s *objektivnosti istraživača na objektivnost povijesnog teksta/izvora*.

Može li povijesni tekst biti objektivniji ako znamo da svaki znanstvenik "piše povijest" kojom je posredno ili neposredno barem dijelom obilježen ili je u nju aktivno upleten? Je li takav rad fikcija čak i ako pretpostavimo da je zadovoljeno pravilo prema kojem istraživanje ne smije imati za cilj davanje legitimiteta povijesnim ni političkim događajima? To je postavka koja bi svakako mogla, ako ne i trebala, biti zanimljiva i korisna za promišljanje istraživačima svih historiografskih smjerova, a posebno onima koji se bave suvremenom poviješću, gdje hiperproduktivnost *varijacija na temu* na neki čudan način nerijetko zasjenjuje objektivnost. Kao jedan od mogućih pokušaja da se riješi *problem objektivnosti* Kjeldstadli ukazuje na princip *intersubjektivnog jedinstva* koji podrazumijeva da se rezultat nekog istraživanja smatra važećim ako i drugi znanstvenici, koristeći iste izvore i građu, dođu do istog zaključka. No, je li i može li *intersubjektivno jedinstvo* doista biti protuteža vezanosti bilo kojeg istraživača/znanstvenika za osobne i društvene uvjetovanosti? Ovo je upit koji nas velikim dijelom potiče da ozbiljnije razmislimo o stvarnoj ili tek teoretskoj nepovredivosti slobode izbora tema, izvora, kao i njihove interpretacije u suvremenoj historiografskoj znanosti, gdje je ta sloboda pomalo narušena nejednakopravnim položajem pojedinih istraživačkih tema i razdoblja u odnosu na neke druge; da se zapitamo zašto nitko prije nije pisao o tome, zašto je neki povjesničar pisao upravo o tome o čemu je pisao; za koga i radi čega je pisao i koji je spoznajni interes osnova njegova istraživanja kao i *bavljenja* znanosti uopće.

ZDRAVKA ZLODI

Niall FERGUSON, *Uspón novca. Financijska povijest svijeta, Naklada Ljevak, Zagreb 2009., 374 str.*

Rijetko imamo priliku uživati u stranim povijesnim uspješnicama na našem jeziku samo godinu dana nakon što su objavljene u svijetu. To se događa u slučajevima kad te knjige ujedno imaju veći komercijalni potencijal, kad ciljaju i na publiku izvan znanstvenih krugova. Knjiga *Uspón novca* iz pera škotskoga ekonomista Nialla Fergusona svakako je jedna od tih. Pojavila se 2008. godine, u jeku velike gospodarske krize, pružajući precizno objašnjenje njezina nastanka. Koristeći činjenicu da je kriza potekla iz financijskoga sektora, Ferguson uzima njegove glavne elemente – banke, vrijednosne papire, burze, osiguravajuća društva – te svakome od njih posvećuje po jedno poglavlje u kojem nas uvodi u povijest njihova nastanka i razvoja.

Nakon kratkog uvoda slijedi poglavlje pod naslovom "Snovi o bogatstvu" posvećeno pojmovima novca i bankarstva. Podsjećanje na prijelaz s kovanog na papirnati novac (koji svoju vrijednost crpi iz povjerenja članova društva u monetarnu vlast) u vrijeme ranoga novog vijeka Fergusonu služi kao uvod u povijest kreditiranja, za koje

smatra da je bilo i ostalo svojevrsnim pokretačkim duhom gospodarske povijesti svijeta. Uspon firentinske obitelji Medici u XIV. i XV. stoljeću nova je epizoda u povijesti bankarstva – svoje poslovanje utemeljili su na mjenicama (*litterae cambii*), koje su bile idealan mehanizam da se u financijske transakcije ugrade kamate. Iako je stekla dosta veliko bogatstvo i proširila poslovanje na trgovačka središta diljem Europe, banka Medicija nije se toliko dugo i uspješno održala iz tih razloga, nego zato što je funkcionirala decentralizirano, na temelju partnerskih odnosa sa svojim zaposlenicima od kojih je svaki bio, modernim rječnikom rečeno, šef podružnice banke u svome gradu. Tako je obitelj Medici mogla kreditirati različite europske suverene i ostati imuna na njihove eventualne odluke o obustavi vraćanja duga, a upravo to je bila slabost prijašnjih sienskih i firentinskih banaka, koje bi pokopao samo jedan veliki dužnik kada više ne bi bio u stanju vraćati svoje dugove. Ferguson s pravom ukazuje na činjenicu da nije obitelj Medici izumila ovakav način poslovanja, ali ne precizira da on izvorno nije proizišao iz bankarskog, nego iz trgovačkog sektora, koliko god se oni ispreplitali u kasnome srednjem vijeku. Francesco Datini iz Prata (1335.–1410.), čiji prebogati arhiv i danas u najvećoj mjeri imamo sačuvan u njegovu rodnom gradu, trgovac je koji je obilježio XIV. stoljeće. Iz njegovih poslovnih knjiga iščitavamo kako je svoje partnere od Mallorce do Avignona ustrojio u svojevrsni holding koji se, između ostalog, bavio tekstilom i metalurgijom, a sam je rijetko napuštao Prato, vodeći gotovo cjelokupno svoje poslovanje korespondencijom s partnerima. Velika je to promjena u odnosu na model putujućeg trgovca pomorca koji dominira kasnim srednjim vijekom na Mediteranu.

Sljedeće inovacije koje će izmijeniti tijek financijske povijesti dogodit će se na sjeveru Europe u XVII. stoljeću. Prva je od njih ustanovljenje Amsterdamske mjenjačke banke (Amsterdamsche Wisselbank) 1609., namijenjene olakšavanju komercijalnih plaćanja, no ona još nije posuđivala novac i obje su strane uključene u transakciju morale imati račun otvoren u banci. Godine 1656. u Stockholmu je osnovana Riksbank, prva banka koja je posuđivala novac prema sustavu obvezne pričuve, koji se i danas primjenjuje u svojoj osnovi. Riksbank je tako samo dio pohranjenih depozita čuvala kao pričuvu, a ostatak je plasirala u obliku zajmova na koje je naplaćivala kamate, nadajući se da ulagači neće istodobno u velikom broju zatražiti isplatu svojih pologa. Godine 1694. osnovana je Bank of England, engleska središnja banka koja je od 1742. imala djelomični monopol na izdavanje banknota namijenjenih obavljanju plaćanja bez potrebe da obje strane imaju otvorene račune u banci. Evolucija bankarskoga sustava, po Fergusonu “presudan prvi korak u usponu novca”, dalje je išla u smjeru olabavljanja restriktivnosti sustava pričuve kreditnih banaka i time omogućavanja velike monetarne ekspanzije.

Poglavlje “O čovjekovim obvez(nic)ama” posvećeno je usponu tržišta obveznica, još jedne velike revolucije u financijskoj povijesti, koja svoje korijene vuče iz talijanskih gradova kasnoga srednjeg vijeka. Da bi financirali plaćeničke vojske i druge troškove ratovanja, talijanski su gradovi, poput Venecije i Firence, uzimali novac od svojih građana u obliku prisilnih zajmova na koje bi im isplaćivali kamatu. Ključno je bilo to što je udio u javnome dugu s vremenom bilo moguće prodati drugim građanima, što je zapravo značilo rođenje tržišta obveznica. Spomenimo da je još Gregor Čremošnik u svome članku “Novčarstvo u starom Dubrovniku” iz 1925. pisao o prisilnom zadu-

živanju dubrovačke komune, no na istočnojadranskoj obali gradovi su mnogo češće pribjegavali zakupu poreznih prihoda kao obliku javnoga zaduživanja. Ferguson ne ide toliko u širinu, ali spominje da su i gradovi na sjeveru Europe (npr. Douai, Calais i Gent već od XIII. stoljeća) prodavali pravo na anuitete koje primaju od građanstva.

Uspón tržišta obveznica Ferguson nastavlja pratiti preko lika i djela Nathana Rothschilda, frankfurtskog Židova koji se enormno obogatio riskirajući na tržištu britanskih obveznica u zadnjoj fazi napoleonskih ratova. Kao dobra ilustracija narasle važnosti obveznica navodi se i primjer Američkoga građanskog rata 1861.–1865., u kojem je prijelomni trenutak, u financijskome smislu, bilo sjevernjačko zauzimanje New Orleansa u travnju 1862. i uspostava pomorske blokade. To je stopiralo veliku većinu izvoza pamuka s američkoga Juga u Englesku te u njoj izazvalo tzv. pamučnu glad, a i odnijelo sve šanse Jugu da će privući strane ulagače na svoje tržište obveznica. Jug se naime dobrim dijelom financirao tiskanjem obveznica na domaćem tržištu, no kad je ono jednom iscrpljeno, a strani su ulagači ostali bez povjerenja u južnjačke obveznice, vlada Konfederacije bila je prisiljena tiskati novac. Sve više novca u optjecaju nasuprot sve manjem obujmu dostupne robe dovelo je do eksplozije inflacije i uvelike utjecalo na ishod rata. Inflacija je tema koja dominira do kraja ovoga poglavlja, pogotovo u priči o Argentini, državi koja je od sinonima za blagostanje početkom XX. stoljeća spala na prosjački štap u roku od pedesetak godina te je posljednjih desetljeća nekoliko puta obustavljala otplatu dugova.

Uspón dioničkih društava s ograničenom odgovornošću sljedeći je Fergusonov korak u priči o usponu novca. U poglavlju "Mjehuri, mjehuri..." on tako spominje neke slučajeve burzovnih mjehura i daje možda najveći teorijski doprinos u knjizi u kojoj mu inače nije namjera teoretizirati, nego poučavati čitatelja. Nalazi tri redovite odlike financijskih "mjehura od sapunice": asimetričnost informacija (uvijek postoje "insajderi" koji znaju nešto više o tvrtki od ostalih i to znanje nepošteno iskorištavaju), prekogranični protok novca (mjehuri lakše nastaju kad kapital slobodno prelazi iz države u državu) te laka dostupnost kredita (u pozadini mnogih mjehura propusti su središnjih banaka).

Prvo dioničko društvo bila je nizozemska Ujedinjena istočnoindijska kompanija s početka XVII. stoljeća, a kada se samo nekoliko godina poslije pojavila mogućnost kupoprodaje udjela u vlasništvu nad tom kompanijom, rođena je burza. Nije slučajno što 1609. nastaje spomenuta Amsterdamska mjenjačka banka kao potpora burzi. Kad su nizozemski bankari počeli prihvaćati dionice Istočnoindijske kompanije kao jamstvo za zajmove, prvi je put formirana veza između tržišta dionica i dotoka zajmova, između burze i banaka, veza koja će se do danas bezbroj puta modificirati i obogaćivati, ali nikad neće biti prekinuta.

Tema poglavlja "Povratak rizika" povijest je upravljanja rizicima. Predmoderni oblici osiguranja nisu se zasnivali na matematičkim izračunima za procjenu osiguranih rizika i zato autor počinje opisom prvog modernog osiguravajućeg fonda, koji su 1744. godine osnovala dva škotska svećenika za zaštitu udovica. Stalnim povećanjem broja ljudi koji uplaćuju premije došli smo do situacije koja vlada i danas – osiguravajuća i druga slična društva, tzv. institucionalni ulagači, najveći su ulagači na svijetu i dominiraju na globalnome tržištu. S Bismarckovom Njemačkom krajem XIX. stoljeća počinje razdoblje državnoga osiguranja i socijalne države, koja se u Japanu, Velikoj Britaniji i Americi sve više i više širila, dok s vremenom nije postala preskupa za na-

cionalna gospodarstva tih zemalja. Početak trenda demontaže zapadnjačke socijalne države Ferguson smješta u sedamdesete godine i djelomice pripisuje utjecaju ekonomista nobelovca Milтона Friedmana, koji je na Sveučilištu Chicago odgojio generacije ekonomista kojima su misli vodilje bile smanjenje državnoga deficita i u tom smislu otklon od socijalne države, liberalizacija trgovine i obuzdavanje inflacije smanjivanjem dotoka svježeg novca. Političari kao što su bili Margaret Thatcher i Ronald Reagan poduzeli su brojne radikalne reforme socijalnih prava, ali sve su se one pokazale nedoraslama najvećem izazovu koji stoji pred zapadnim društvima – rapidnom starenju stanovništva. Tako se konstantnim smanjivanjem obujma socijalne države rizik u naše doba vratio na velika vrata, ostavljajući nam mogućnost da se od njega osiguramo samo ako smo u mogućnosti uložiti veliku svotu novca.

Mnogi su se posljednjih desetljeća pokušali osigurati kupnjom nekretnine, koja se percipira kao imovina trajne vrijednosti. Upravo je sveprisutno tržište nekretnina tema poglavlja “Sigurno kao kuća”, najvažnijeg za shvaćanje mehanizma krize koja je u Americi izbila 2007. i proširila se na veći dio svijeta. Vraćamo se u doba velike ekonomske krize 1929. godine, koja nije zahvatila jedino planske ekonomije poput sovjetske. Prosvjedi tisuća otpuštenih američkih radnika diljem zemlje i promjene u intelektualnoj klimi činili su izglednom opasnost od socijalističke revolucije, čemu je Rooseveltova vlada stala na kraj New Dealom. Dio njega bio je plan da velik dio Amerikanaca s vremenom postane vlasnikom svoga doma kako bi na taj način imao neki minimum socijalne sigurnosti koji bi ga odvratilo od takvih radikalnih rješenja – Ferguson kaže da se radilo o stvaranju kućevlasničke demokracije kao načinu suzbijanja komunističke revolucije. Osim što je velik dio sredstava iz New Deala utrošen u gradnju jeftinih stanova, Rooseveltova je vlada pružila veliku pomoć tržištu hipotekarnih kredita. Od tog je vremena američka vlada bila jamac za hipoteke koje su podizali njezini građani, a štedionice je ograničila strogo regulativom koja je određivala nisku maksimalnu vrijednost kamate. Te su mjere učinile ulaganje u nekretnine sigurnim za obje strane – zajmodavce i zajmoprimce – i to je bio početak suvremene Amerike s mnoštvom međusobno identičnih predgrađa. Kad je država 1938. još dopustila Saveznoj udruzi za nacionalne hipotekarne kredite (tzv. Fannie Mae) izdavanje obveznica od čijih je prihoda mogla otkupljivati zajmove od lokalnih štedionica, razvilo se i sekundarno tržište hipotekarnim zajmovima, koje će poslije odigrati presudnu ulogu u nastanku aktualne svjetske krize.

Sedamdesetih i osamdesetih godina sustav stambenih štedionica što ga je inaugurirao New Deal doživljava krah u tzv. štedioničkoj krizi, za koju je djelomice kriva deregulacija koju su provodile vlade Cartera i Reagana. Kamate na hipotekarne kredite su podivljale i dužnici ih više nisu bili sposobni otplaćivati, a štedionice su te kredite po najnižim mogućim cijenama prodavale na sekundarnom tržištu. Investicijske su ih banke pokupovale i iskoristile u procesu sekuritizacije. To je bio najnoviji revolucionarni financijski izum koji je kredite praktički pretvorio u obveznice. Godine 1983. prvi su put izdane obveznice s podlogom u hipotekarnim kreditima, a mehanizam je bio sljedeći: više kredita spojilo bi se u jedno kao temelj za izdavanje obveznice, a budući da su mnogi od tih kredita još uvijek uživali vladina jamstva, nove su obveznice mogle dobiti višu ocjenu od bonitetnih kuća po pitanju rizičnosti. Važno je shvatiti da su mnogi od tih kredita bili loši u smislu da su davani pojedincima i obiteljima koji nisu zadovoljavali redovite kriterije (tzv. *subprime* krediti). Lokalni su bankari tako

mogli izdati koliko su god loših kredita htjeli i već ih sljedećeg dana prodati investicijskim bankama na Wall Streetu. One bi pak masu tih kredita sekuritizirale po opisanom postupku i prodale ih raznim stranim i domaćim ulagačima koji su vjerovali u te obveznice jer su bile visoko ocijenjene od strane agencija za ocjenjivanje kreditne sposobnosti. Činilo se da u biti nitko ne riskira. Korisnici kredita bili su privučeni niskim kamatama u prve dvije godine i zapravo su bili sretni što su dobivali kredite mimo utvrđenih kriterija. Ulagачi su pak bili uvjereni da je dotok otplata kamata od izvornih korisnika kredita jednako pouzdan izvor prihoda kao primjerice kamate na državne obveznice. No kad je sve većem broju korisnika loših kredita postalo nemoguće daljnje otplaćivanje rata, cijeli se sustav urušio kao kuća od karata, a posljedica su događaji kojima svjedočimo od 2007.

Šesto i posljednje poglavlje zove se "Od carstva do Kimerike" i uz jako mnogo digresija tematizira najvažniji recentni pomak na svjetskoj gospodarskoj sceni – dolazak Kine kao velikog igrača i partnera SAD-u.

U "Pogovoru" autor tvrdi da je njegov pogled na povijest novčarskih institucija evolucijski, iako smatra da ekonomija nije znanost koja se ima rukovoditi principima teorije evolucije i općenito prirodnih znanosti. Modernim financijskim praksama tražio je brojne povijesne presedane čije poznavanje smatra ključnim u našim pokušajima da se na financijskim tržištima ponašamo razumno i izbjegnemo pogreške koje smo dosad činili.

Sve pohvale idu prevoditelju te stručnom redaktoru. Gdje god je to bilo moguće, nastojali su koristiti hrvatske izraze za pojmove iz engleskoga ekonomskog žargona, što nije slučaj u mnogim drugim prijevodima ekonomskih knjiga. Sama knjiga pati od možda prekobrojnih ilustrativnih digresija, ali to je zato što je nastala kao podloga za autorovu istoimenu dokumentarnu seriju. Žanr gospodarskih dokumentarnih serija u anglofonom je svijetu već desetljećima iznimno popularan: spomenimo samo najuspješnije primjere serija "Doba neizvjesnosti" Johna Kennetha Galbraitha i "Free To Choose" Milтона Friedmana. Ne treba čuditi što se Ferguson, kao jedan od trenutačno najeksplozivnijih ekonomskih teoretičara u svijetu, priključio tome trendu. Ovo mu je naime bila četvrta dokumentarna serija s gospodarskom tematikom, a za nju je među ostalim nagradama dobio Emmyja za najbolju međunarodnu dokumentarnu seriju.

Cijela je priča mogla biti ispričana u kraćoj formi i ne bi izgubila mnogo na uvjerenosti, no toliko je poučna da bi je trebao pročitati svatko zainteresiran za osnove modernog financijskog sustava i uzroke aktualne ekonomske krize. Sve u ovoj knjizi vodi upravo objašnjenju recentne gospodarske krize, pa se može reći da je Fergusonova financijska povijest svijeta u tom smislu dosta selektivna, preskače mnogo toga što ne služi osnovnoj svrsi. No ne može se poreći da *Uspon novca* na razumljiv i praktičan način čitatelja upoznaje s nekim temeljnim pojmovima financijske znanosti, procesima njihova nastanka u predmodernosti te utjecajem koji su imali u modernoj povijesti.

Da od Fergusona može mnogo naučiti i publika izvan stručnih krugova, pokazuje njegov opis slavnog argentinskog slučaja. Svjedoci smo kako se i u našem javnom životu često zna potegnuti taj slučaj u svrhu plašenja domaće javnosti da će nam državu snaći sudbina Argentine. Što je to točno zadesilo Argentinu i kako je do toga došlo? Ferguson nam lijepo objašnjava da je stvar bila u konstelaciji društvenih snaga u kojoj među oligarsima, glavešinama (*caudillima*), malobrojnima kapitalistima, sindikatima i

“beskošuljašima (*descamizadosima*) nije postojala značajnija skupina kojoj je odgovarala stabilnost. Iako se mi u Hrvatskoj ne trebamo plašiti naoružanih gerilskih vođa i sličnih južnoameričkih osobitosti, svakako možemo izvući pouku iz nepromišljenog financijskog upravljanja zemljom. U tom se smislu naš slučaj ne razlikuje mnogo od argentinskog.

ANTONIO GOTOVAC

Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, br. 20, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, Varaždin 2009., 200 str.

Dvadeseti po redu broj *Radova Zavoda za znanstveni rad Varaždin* Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, u kojem su objavljena tri izvorna znanstvena članka i dva stručna članka, predstavlja jubilarno izdanje ove ugledne znanstvene publikacije. Od 1986. do danas objavljeno je ukupno 13 svezaka *Radova*, a valja dodati kako Zavod od svoga nastanka širi znanstvenu djelatnost te je do danas objavio 29 posebnih izdanja.

U ovome jubilarnom broju prvi je članak Ivane Tomić Ferić pod naslovom “Julije Bajamonti (1744.-1800.) – između glazbene teorije i prakse” (str. 1.-44.). U njemu autorica istražuje najznačajniji glazbeno-teorijski spis splitskoga polihistora, liječnika i skladatelja Julija Bajamontija – njegov glazbeni rječnik *Musica* s oko 300 pojmova, koji je do danas ostao u rukopisu. Prema mišljenju autorice, radi se o prvom enciklopedijskom koncipiranom glazbenom rječniku u Hrvatskoj, a Bajamontijevu terminološku građu podijelila je u tri stručne skupine – terminologiju teorijskih aspekata glazbe korespondentnu ontološkoj problematici, zatim terminologiju instrumentalne glazbe unutar organologijske problematike te terminologiju općih aspekata glazbe korespondentnu estetičkoj problematici. Autorica je okarakterizirala rječnik kao svojevrsni amalgam konzervativnih i modernih glazbeno-teorijskih strujanja i zaključila kako je Bajamontijev rad dokument povijesne vrijednosti te primjer njegove načitanosti i univerzalnosti. Na kraju članka, u obliku priloga, dvanaest je faksimila u boji s prikazima spomenute Bajamontijeve *Musice*.

U sljedećem članku Hrvoje Petrić piše “O trgovini u staroj Koprivnici” (str. 45.-64.), gdje uz pomoć literature, objavljenih i neobjavljenih izvora govori o procesima gospodarskoga razvoja grada Koprivnice od XVII. do sredine XIX. stoljeća. Nakon mira u Žitvi 1606., gradovi i putovi postali su sigurniji te se polako stvaraju uvjeti za trgovinu, odnosno opći razvoj gospodarstva. Tako je i u slučaju Koprivnice, koja je imala dobro razvijene sajmove, a u grad su polako stizali i njemački, mletački te židovski trgovci. Ovdje valja naglasiti kako autor spominje pravoslavne trgovce iz Osmanskoga Carstva, koji se početkom XVIII. stoljeća ne nalaze nigdje drugdje u Bansknoj Hrvatskoj i Varaždinskoj vojnoj granici – osim u Koprivnici. Autor zaključuje da je koprivnička trgovina imala značajan udio u poticaju gospodarskoga razvoja grada.

U trećem članku pod naslovom “Speleološki objekti Ravne gore i njihov značaj” (str. 65.-104.) autori Roman Ozimec i Dubravko Šincek prikazuju rezultate speleoloških i biospeleoloških istraživanja sjeverozapadne Hrvatske s glavnim osvrtom na

lokalitet Ravne gore. Povijest speleološkog istraživanja u Hrvatskoj počinje krajem XIX. stoljeća, kada se otkrivaju iznimno značajna nalazišta poput spilje Vindija, Velika (Mačkova) ili Šincekova spilja. Najopsežnija speleološka istraživanja Ravne gore proveli su tijekom 2006. i 2007. članovi Hrvatskoga biospeleološkog društva u sklopu projekta izrade speleološkog i biospeleološkog katastra Varaždinske županije. Autori su u radu predstavili i popis svih istraživanih objekata s njihovim dimenzijama i kartama s označenim lokacijama. Članak je obogaćen fotografijama lokaliteta u boji, grafovima, ilustracijama te tablicama radi lakšeg pregleda sadržaja. Autori na kraju članka zaključuju kako je potreban nastavak započetih aktivnosti te osmišljavanje promotivno-edukativnih radnji kako bi se, u tom smislu, što bolje iskoristilo prirodno blago sjeverozapadne Hrvatske.

Četvrti je članak autora Velimira Ivezića pod naslovom "Propovjedaonica crkve Blažene Djevice Marije – Kraljice sv. Krunice u Remetincu – Konzervatorsko-restauratorska studija" (str. 105.–128.). U članku su predstavljeni rezultati konzervatorsko-restauratorskog istraživanja na baroknoj propovjedaonici u nekadašnjoj franjevačkoj crkvi u Remetincu kraj Novoga Marofa. Navedena propovjedaonica u crkvu je postavljena 1710. i bila je dar Pavla Patačića od Zajezde. Autor opisuje zatečeno fizičko stanje propovjedaonice te predstavlja sve provedene konzervatorsko-restauratorske poslove učinjene u obnovi. Ivezić zaključuje kako je propovjedaonica nakon obavljenih zahvata postala veoma vrijedan barokni artefakt u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, dok na temelju vidljivih fizičkih osobina ima sličnosti s propovjedaonicom franjevačke crkve u Varaždinu. I ovaj članak ima nekoliko fotografija u boji, gdje se vidi sama propovjedaonica i njezini pojedini dijelovi prije i nakon obnove, što je poželjno radi usporedbe.

Na kraju znanstvenoga dijela *Radova* slijedi posljednji članak, autora Ivana Obadića, pod naslovom "Pregled historiografskih radova o gradu Varaždinu – prilog za Bibliographiu Warasdiensis" (str. 129.–194.). Autor u članku daje pregled izbora gotovo tisuću bibliografskih jedinica o povijesti Varaždina nastalih nakon 1945. u obliku priloga za buduću varaždinsku bibliografiju. Autor je popisane građu podijelio u četiri cjeline. U prvoj se nalaze monografije, zbornici radova, diplomski, magistarski i doktorski radovi i katalozi izložaba, u drugoj su cjelini prilozi iz periodičkih publikacija i zbornika radova, zatim slijedi treći popis koji obuhvaća objavljene izvore te je na kraju popis novinskih izdanja u Varaždinu nakon 1848. godine. Valja dodati kako su u popis radova uključene biografije i prilozi biografijama istaknutih Varaždinaca. Kako navodi autor, konačni je cilj projekta *Bibliographia Warasdiensis* sastavljanje opće bibliografije svih znanstvenih područja o gradu Varaždinu za potrebe zainteresirane znanstvene i kulturne javnosti.

Za sve koji žele obogatiti vlastito znanje ili popuniti biblioteku, na samome kraju slijede *Izdanja Zavoda za znanstveni rad Varaždin Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* (str. 195.–196.) s popisom *Radova* i posebnih izdanja Zavoda. Treba napomenuti kako su od broja 16 *Radovi* digitalizirani te dostupni za čitanje i korištenje na internetskom portalu HRČAK Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, koje sufinancira izlaženje časopisa.

Ovaj jubilarni broj *Radova* dokaz je kako Zavod za znanstveni rad u Varaždinu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti već više od dva desetljeća ustrajno i uspješno radi na znanstvenom istraživanju i društvenom promicanju varaždinske prošlosti i

povijesti. S obzirom na navedeno dosadašnje iskustvo i rezultate, za očekivati je kako će se taj trend nastaviti i u budućnosti.

VLADIMIR HUZZAN

Josip Kraš: zbornik radova, ur. Branko Dubravica, Savez antifašističkih boraca i antifašista Republike Hrvatske, Udruga antifašističkih boraca i antifašista Ivanec, Zagreb, Ivanec 2008., 111 str.

Godine 2006., povodom obilježavanja 65. obljetnice smrti Josip Kraša, SABA RH i UABA grada Ivanca u Ivancu su organizirali okrugli stol "Život i djelo Josipa Kraša narodnog heroja" na kojem je sudjelovalo nekoliko Kraševih suboraca i nekoliko istraživača, povjesničara i etnologa. Zbornik sadrži desetak referata iznesenih na skupu ili priloženih od autora koji nisu sudjelovali na skupu. Referati su podijeljeni u dvije skupine. Prva se odnosi na opis arheoloških, etnografskih i političkih prilika u kojima je Kraš djelovao, dok se druga skupina odnosi na Krašev revolucionarni rad u okviru Komunističke partije.

Urednik Branko Dubravica u predgovoru Krašev životni put dijeli na tri razdoblja: djetinjstvo u Hrvatskome zagorju u vrijeme Austro-Ugarske, revolucionarni rad u KPJ/KPH i sindikatima na području Zagreba i ratno djelovanje na području Karlovca. Dubravica objašnjava da je prikaz arheoloških i etnografskih prilika u Ivancu i Vuglovcu uvršten kako bi se objasnilo to prvo razdoblje Kraševa života. Predgovor je iskorišten i da se navedu najvažnije činjenice iz Kraševe biografije, a opis njegova života, objavljen u Vjesniku 1941. povodom njegove smrti, "poslužio je kao moto i inspiracija da ponovo, 65 godina nakon smrti progovorimo o čovjeku koji je svoj život položio u temelje hrvatske slobode" (str. 8.), naglasio je Dubravica.

Dragutin Turčin autor je veoma kratkog priloga (str. 11.–13.) o Krašu i njegovu rodnom kraju, u kojem je, također vrlo šturo i neznatno, naveo najvažnije podatke iz Kraševe biografije.

Vesna Čulinović-Konstantinović autorica je priloga u kojem daje kratak etnografski pogled na rodni kraj Josipa Kraša, a pokušala je prikazati i kakav je utjecaj na taj kraj imao sam Kraš.

Branko Dubravica autor je ozbiljnijeg rada o skupštinskim izborima u Ivancu i kotaru Karlovac između dvaju svjetskih ratova. Prikazujući sve izborne rezultate ovoga kraja, od prvih izbora 1918. do izbora 1938., Dubravica politički kontekstualizira Kraševu djelovanje u Komunističkoj partiji i sindikatima. Za Kraševu se biografiju najznačajnijima čine izbori 1938. jer je, zbog potpore koju je KPH dao listi HSS-a, vodstvo KPH na čelu s Đurom Špoljarićem, Andrijom Žajom i Krašem bilo kažnjeno ukorom CK KPJ koji je izostanak samostalne liste KPH ocijenio kao "kapitulantski, likvidatorski i prirepaški odnos prema Mačekovoj stranci" (str. 43.). Uspoređujući rezultate skupštinskih izbora u kotarima Ivanec i Karlovac, autor zaključuje da su oba kotara bila slična, HSS-ovske orijentacije, s time da je utjecaj KPJ bio znatno veći u Karlovcu.

Autor zaključuje da je KPJ/KPH svojim programom omogućio zajedništvo Hrvata i Srba, koje je bilo ključno za borbu protiv okupatora i domaćih pomagača.

O Kraševu radu na organiziranju ustanka u okrugu Karlovac 1941. godine pisao je Đuro Zatezalo. Nakon "Majskog savjetovanja" 1941. Kraš je, kao i drugi komunistički prvaci, raspoređen na teren – zadužen je za okrug Karlovac, odnosno područje Korduna, Pokuplja, Gorskoga kotara i dijela Banije, gdje je osnovao Vojni komitet. Saznajemo da je Kraš, osim organiziranja partijskoga rada i ustanka, također uređivao partijski list Okružnoga komiteta KPH Karlovac, *Obavještenja OK KPH Karlovac*, koji se uskoro pretvorio u *Partizan – organ narodno oslobodilačkog pokreta*. Zatezalo podrobno prikazuje Kraševu djelatnost u Karlovcu 1941. sve do njegove smrti na jednoj karlovačkoj ulici prilikom pokušaja uhićenja 18. listopada 1941.

"Aktivnost Josipa Kraša u URSS-ovim sindikatima" (str. 66.–69.) naslov je referata Milutina Baltića, kojim je pokušao prikazati Kraševu djelatnost u URSS-ovim sindikatima nakon izlaska s robije 1934. godine. Kraš je, kao jedan od najvažnijih sindikalaca u međuratnom razdoblju, jako utjecao na radničko organiziranje, a i sam je bio glavni organizator nekoliko uspješnih štrajkova, zbog čega je nekoliko puta i pritvaran. Baltić u svom prekratkome referatu nije uspio prikazati ono što je najavio u naslovu, ali je dao osobno sjećanje na Kraša koga je, kao mladi radnik, upoznao u gradskom sindikalnom vijeću u Zagrebu 1939. godine. Polovica referata prikazuje opće političke prilike na ovim prostorima prije početka Drugoga svjetskog rata i Kraševu djelatnost na pripremi ustanka na karlovačkom području.

Sjećanje na Josipa Kraša priložio je Savo Zlatić koji je u ljeto 1941. prema partijskim direktivama upućen na Kordun da kao liječnik pomaže aktivistima pokreta otpora i organizacijama KPH. Zlatić je istaknuo da je Kraša dobro poznao i da ga je vijest o njegovoj smrti duboko potresla.

Josip Boljkovac priložio je svoje sjećanje na prvi susret i upoznavanje s Josipom Krašem, "gospodinom sa šilt kapom, hlačama 'pumericama', rancem na leđima, bijelim balonerom i žutim cipelama" (str. 76.), krajem svibnja ili početkom lipnja u Karlovcu. Boljkovac je istaknuo da je Kraševa jedina greška bila ta što je bio previše siguran, hrabar, neoprezan i upadljiv, zbog čega je i izgubio život.

Slično sjećanje priložio je i Rade Bulat pišući o suradnji s Krašem na pripremanju ustanka na području Korduna i Banije, posebno se osvrnuvši na sastanak u Abezu 19. srpnja 1941., kad je sekretarima kotarskih komiteta KPH iz Gline, Vojnića i Vrginmosta priopćena odluka CK KPJ o dizanju ustanka. I Bulat je naveo Kraševu neopreznost kao jedan od glavnih razloga njegove smrti, pogotovo njegov stil odijevanja, zbog kojeg je bio lako uočljiv.

Gojko Matić autor je teksta pod naslovom "Izložba o Josipu Krašu u Lepoglavskoj kaznionici" (str. 84.–86.), u kojem veoma šturo prikazuje postav nekadašnje stalne izložbe u Lepoglavi pod nazivom "Robija – škola revolucionara" u kojoj su bili izloženi razni dokumenti i predmeti robijaša komunista, između ostalih i Josipa Kraša.

Siniša Krznar pokušao je rekonstruirati arheološku sliku ivanečkoga kraja od prapovijesti do kraja srednjega vijeka prikazujući rezultate dosadašnjih istraživanja. Ovaj je članak, ako je već trebao biti uvršten u zbornik, trebao biti u prvoj skupini radova, kako je urednik na početku i najavio. Očito se radi o propustu uredništva.

Boris Jagetić Daraboš pokušao je dati poveznicu Josipa Kraša sa suvremenim Ivancem, s naglaskom da spoznaje o Krašu treba iskoristiti u promidžbene, turističke svrhe. Autor drži da postoji više poveznica nego što se to čini na prvi pogled. Kraševo značenje za položaj rudara, njegova rodna kuća kao mali muzej, pekarstvo kao Krašev zanat, samo su neka od područja na kojima se može graditi turistička ponuda Ivancu, smatra autor te naglašava da je funkcija njegova članka upoznati mlađu populaciju s likom i djelom Josipa Kraša i iskoristiti isti lik u turističke svrhe.

Posljednji prilog ovoga zbornika u historiografskom je smislu i jedan od vrednijih. Radi se o bibliografiji radova o Josipu Krašu koju je priredio Marijan Kraš. Iako bibliografija nije potpuna, zasigurno može biti vrijedno pomagalo istraživačima koji će istraživati djelatnost Josipa Kraša.

Iz priloženog je jasno da se radi o zborniku veoma neujednačene kvalitete. Uz bibliografiju radova o Krašu historiografski ozbiljan rad priložio je samo Dubravica, dok su ostali dali većinom svoja štura i neujednačena sjećanja ili pak radove koji o samom Josipu Krašu ne donose ništa novo. Uvrštavanje radova kojima se obrađuju arheološke i etnografske prilike područja u kojem je rođen Josip Kraš jasan je dokaz nedostatka ozbiljnijih radova u kojima bi se obrađivao lik i djelo jednog od najznačajnijih prijeratnih hrvatskih komunista i jednog od osnivača KPH.

JOSIP MIHALJEVIĆ

Stjepan Kranjčić. Život i djelo. Zbornik radova s okruglog stola "Aktualizacija života i djela dr. Stjepana Kranjčića" održanog 7. svibnja u Križevcima, Glas koncila, Zagreb – Križevci 2009., 388 str.

Ovaj zbornik sadržava sedamnaest radova, dvanaest izvornih te još pet u dodatku, koji svojim sadržajem detaljno analiziraju pojedine aspekte djelovanja i života veoma značajne crkvene osobe u vrijeme komunističke Jugoslavije. U njima je iznesena analiza Kranjčićeva djetinjstva, školovanja, svećeničkog ređenja i djelovanja, znanstvenog i stručnog djelovanja, vjeroučiteljskog i odgojiteljskog djelovanja te brojne druge karakteristike kako samog vlč. Kranjčića, tako i vremena i osoba koje su živjele i djelovale u njegovu vremenu.

U prvom je radu Damir Bobovec opisao Kranjčićovo djetinjstvo, školovanje i svećeničko ređenje. Na početku je autor opisao okolnosti Kranjčićeva rođenja, njegovo podrijetlo i djetinjstvo. Zatim je razjasnio rodbinsku vezu između Kranjčićeve i obitelji Lach, iz koje potječe pomoćni zagrebački biskup mons. Josip. Nadalje je opisano Kranjčićovo pučko i gimnazijsko školovanje u Petrijancu, Varaždinu i Zagrebu te boravak na zagrebačkoj Bogosloviji i studiju teologije.

U sljedećem je radu Stjepan Razum prikazao Kranjčićovo djelovanje s osvrtom na crkvene i društvene prilike. Autor je, uz opći pregled na početku rada, iznio detaljan opis Kranjčićeva djelovanja na mjestu duhovnoga pomoćnika u župi Sv. Terezije u Požegi (od 1943. do 1945.) i župi Sv. Marka u Zagrebu (od 1945. do 1947.), zatim na mje-

stu bilježnika Nadbiskupskog duhovnog stola i Ženidbenog suda u Zagrebu (od 1947. do 1950.), na mjestu duhovnika karmelićanki Božanskog Srca Isusova u Hrvatskom Leskovcu (od 1950. do 1952.) i na mjestu starijeg duhovnog pomoćnika u Rakovu Potoku (od 1951. do 1952.). Na kraju rada autor je dao jezgrovitu analizu Kranjčičeva položaja i djelovanja s obzirom na crkvene i društvene prilike koje su ga okruživale.

Rad Jure Krište prikazuje Stjepana Kranjčića i njegove suvremenike u životu Katoličke crkve za vrijeme komunizma. Autor je iznio analizu Kranjčičevih odnosa s brojnim crkvenim dostojanstvenicima te promišljanje o njegovu značaju, utjecaju i tragu koji je ostavio tijekom svoga djelovanja, kako na pojedine crkvene osobe, tako i na Crkvu općenito. Na početku rada autor je prikazao karakteristike koje su obilježile dolazak komunista na vlast te kakve su bile posljedice za Crkvu, a zatim glavne značajke života u sustavu komunističke represije. Rad završava iznošenjem problematike traženja *modus vivendi* nakon prekida odnosa između Svete Stolice i komunističke Jugoslavije.

Josip Šalković jezgrovito i detaljno prikazuje znanstveni i stručni rad Stjepana Kranjčića. Izdvojio je Kranjčičevu disertaciju pod naslovom *Otkup pokroviteljstva u Zagrebačkoj Nadbiskupiji*, naglašavajući pritom kako je ona veoma vrijedna za proučavanje crkvenih i feudalnih odnosa.

Juraj Batelja prikazao je djelovanje dr. Stjepana Kranjčića kao svećenika Stepinčeva vremena. Autor je kao glavnu tezu iznio kako je nadbiskup Stepinac davao smjernice i upućivao svećenstvo kako se ophoditi u danom vremenu. Stjepan Kranjčić bio je primjer vjernog slijednika istih smjernica i uputa. U radu su izneseni Kranjčičevi biografski podaci, Stepinčev odnos prema pripravicima za svećenički poziv, među kojima se nalazio i Kranjčić, te na kraju i međusobni odnos Stepinca i Kranjčića.

U šestom radu Željko Karaula okarakterizirao je Kranjčića kao vojnika Stepinčeve vojske. Autor je u članku kroz Kranjčičev lik nastojao prikazati odnose Katoličke crkve i komunističkih vlasti. Pritom je Kranjčića postavio kao središnju osobu, opisujući njegov otpor predstavnicima lokalnih vlasti te vjerno i ustrajno slijedenje nadbiskupa Stepinca.

U sljedećem radu Ivan Peklić iznio je analizu društveno-političkih i gospodarskih prilika u Križevcima u vrijeme dok je dr. Stjepan Kranjčić službovao kao župnik u Križevcima, od 1952. do 1968. Autor je detaljno prikazao sve aspekte koji su obilježili Križevce u tom vremenu te na kraju iznio i osvrt na odnose između vlasti i Crkve na križevačkom području.

Đuro Škvorc u sljedećem je radu analizirao Kranjčičevo djelovanje u Križevcima kao župnika u župi Sv. Ane. Ovdje je iznesen jezgrovit prikaz pastoralnog, katehetskog, dušobrižničkog i karitativnog djelovanja dr. Stjepana Kranjčića.

Valentina Mandarić prikazala je u svom radu lik dr. Kranjčića kao vjeroučitelja i odgojitelja. Autorica je iznijela opće ozračje prema vjerskome odgoju, prikazala pastoralno-katehetska gibanja koja su obilježila vrijeme nakon Drugoga svjetskog rata, zatim vjeroučiteljsko-odgojiteljski profil dr. Kranjčića i njegov pristup u odgoju mladih ljudi.

U desetom članku Danijel Labaš prikazao je odnos između dr. Kranjčića i katoličkog tiska. Na početku su iznesene povijesne prilike katoličkog novinarstva u Kranjči-

ćevu vremenu, zatim njegovo djelovanje u katoličkim medijima te odnos medija prema njemu.

Rad Anđelka Koščaka prikazuje karakteristike duhovnosti dr. Stjepana Kranjčića. Autor ga je opisao kao istinskog pastira, neumornog poslužitelja vjerskih otajstava, čovjeka molitve otvorena srca za svakoga, poniznog, dosljednog i pobožnog svećenika.

U dvanaestom radu Tanja Baran iznijela je pogled u svjedočanstva o glasu svetosti dr. Stjepana Kranjčića. U radu su izneseni detalji o njegovoj smrti 1968., pokopu te brojnim svjedočanstvima o njegovoj svetosti tijekom idućih četrdeset godina.

U dodatku zbornika nalaze se radovi petero autora. U prvom od njih Željko Vegh prikazao je Kranjčića kao sveca koji privlači vjernike štovanju Blažene Djevice Marije. U sljedećem je Renata Husinec Kranjčića prikazala kao osobu koja je u Križevcima aktualna i u današnje vrijeme. Zatim je Anđelko Koščak u sljedećem članku izdvojio Kranjčićevu duhovnost i osobnost kao aktualnu, dok je Valentina Mandarić svojim radom ukazala na njegovu aktualnost za današnje vjeroučitelje i navjestitelje. Na kraju zbornika nalazi se članak Ivana Miklenića o aktualnosti dr. Stjepana Kranjčića s društveno-političkog aspekta. Autor je u ovome članku Kranjčića okarakterizirao kao osobu definiranog identiteta, poznavatelja stvarnih društvenih prilika, branitelja pravih vrijednosti, humanista i rodoljuba. Zbornik je na kraju upotpunjen životopisima autora koji su u njemu objavili svoje radove.

Iz svega se može zaključiti kako je ovim zbornikom radova veoma kvalitetno, sadržajno i jezgrovito iznesena analiza svakog pojedinog aspekta u životu i djelovanju jedne znamenite osobe križevačkoga kraja, ali i mnogo šire, koja je svojim radom dala vrlo značajan obol u životu Katoličke crkve u vremenu komunističke vlasti na hrvatskome prostoru. Ovaj će zbornik, pored ostaloga, bez sumnje poslužiti za stjecanje šire i jasnije slike o djelovanju Crkve u komunizmu i odnosu koji su tadašnje vlasti imale prema njoj.

JOSIP KAJINIĆ

